

Ilmastopolitiikan pyöreän pöydän (IPP) toiminnan arviointi ja oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteiden tilannekatsaus

Mari Hjelt, Suvi Peltoniemi, Matleena Moisio,
Riina Pursiainen, Tuuli Saukkonen
Gaia Consulting

VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2023:20

vn.fi

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

Valtioneuvoston julkaisu 2023:20

Ilmastopolitiikan pyöreän pöydän (IPP) toiminnan arviointi ja oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteiden tilannekatsaus

Mari Hjelt, Suvi Peltoniemi, Matleena Moisio,
Riina Pursiainen, Tuuli Saukkonen
Gaia Consulting

Valtioneuvosto Helsinki 2023

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvosto
CC BY-NC-ND 4.0

ISBN pdf: 978-952-383-966-3
ISSN pdf: 2490-0966

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Ilmastopolitiikan pyöreän pöydän (IPP) toiminnan arviointi ja oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteiden tilannekatsaus

Valtioneuvoston julkaisu 2023:20

Julkaisija Valtioneuvosto

Tekijä/t Mari Hjelt, Suvi Peltoniemi, Matleena Moisio, Riina Pursiainen, Tuuli Saukkonen

Yhteisötekijä Gaia Consulting

Kieli suomi

Sivumäärä 51

Tiivistelmä

Ilmastonmuutoksen ja sen vaikutusten kiihtyessä tarvitaan yhä enemmän laajaa yhteiskunnallista keskustelua. Ilmastopolitiikan kysymykset ja siihen liittyvät oikeudenmukaisuuden näkökulmat vaikuttavat kaikkiin yhteiskunnan jäseniin. Pääministerin puheenjohtama ilmastopolitiikan pyöreä pöytä (IPP) on perustettu ilmastonmuutosta koskevan laajan yhteiskunnallisen keskustelun vahvistamiseksi.

Arviointi katsoi IPP:n toiminnan sen ensimmäisellä toimikaudella 2020–2023. Lisäksi hankkeessa tuotettiin ilmastotoimien oikeudenmukaisuuteen liittyvä tilannekatsaus.

Arviointi toteaa, että IPP:n toiminta on tärkeää ja sitä tulisi jatkaa ja kehittää. Kehittämiskohteina on tarve lisätä pyöreän pöydän keskustelevuutta, IPP:n tavoitteiden kirkastaminen, sekä muun toiminnan kytkeminen valmisteluun entistä vahvemmin. IPP:n suunnittelussa tulisi punnita tarkkaan IPP:n jäsenten lukumäärä ja edustavuus, asiantuntijatyön ja korkeimman johdon työskentelyn tasapaino, kokousrytmi, muun toiminnan organisointi ja resursointi sekä puheenjohtajuuteen liittyvät kysymykset.

Tilannekatsauksen perusteella oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteet ovat kaikkialla nuoria. Suomi on toimenpiteissään vähintäänkin samalla tasolla muiden maiden kanssa. IPP on toimintamallina ainutlaatuinen. On suositeltavaa, että Suomi arvioi oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteitään.

Asiasanat ilmasto, oikeudenmukaisuus, hiilineutraalius, arviointi

ISBN PDF 978-952-383-966-3

ISSN PDF 2490-0966

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-966-3>

Utvärdering av verksamheten vid rundabordsforumet för klimatpolitik och lägesrapport om åtgärderna för en rättvis omställning

Statsrådets publikationer 2023:20

Utgivare Statsrådet

Författare Mari Hjelt, Suvi Peltoniemi, Matleena Moisio, Riina Pursiainen, Tuuli Saukkonen

Utarbetad av Gaia Consulting

Språk finska

Sidantal

51

Referat

När klimatförändringen accelererar behövs det mer än någonsin en samhällsövergripande dialog. Klimatpolitikens centrala frågor och dess rättvisekopplade perspektiv påverkar hela samhället. Det klimatpolitiska rundbordssamtalet med statsministern som ordförande grundades för att stärka den samhälliga diskussionen om klimatförändring.

Syftet med projektet var att utvärdera verksamheten vid rundabordskonferensen för klimatpolitik under dess första mandatperiod 2020-2023. Projektet framställde också en översikt om klimatåtgärders rättvisa övergång.

Den centrala slutsatsen är att rundbordssamtalets verksamhet är viktigt och det borde fortsätta och utvecklas ytterligare. Resultaten betonar att det finns ett behov av att förstärka dialogen inom rundabordskonferensen, klargöra dess mål och knyta dess arbete närmare till de klimatpolitiska förberedelseprocesserna. I planeringen borde det vägas in faktorer som antalet medlemmar och representativitet, balansen mellan experternas och beslutsfattarnas arbete, mötesrytmen, organisering och resurstilldelningen av annan verksamhet samt frågor rörande ordförandeskap.

Enligt översikten är åtgärderna för rättvis övergång unga i alla de länder som omfattas av studien. Finland ligger med sina åtgärder på minst samma nivå som andra länder. I rapporten rekommenderas att Finland ytterligare fortsätter att utvärdera sina åtgärder för rättvis övergång.

Nyckelord klimat, rättvisa, klimatneutralitet, utvärdering

ISBN PDF 978-952-383-966-3

ISSN PDF

2490-0966

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-966-3>

Evaluation of the activities of the Climate Policy Roundtable and state of play with respect to just transition measures

Publications of the Finnish Government 2023:20

Publisher Finnish Government

Author(s) Mari Hjelt, Suvi Peltoniemi, Matleena Moisio, Riina Pursiainen, Tuuli Saukkonen

Group author Gaia Consulting

Language Finnish

Pages 51

Abstract

As climate change and its impacts accelerate, cross-societal dialogue is more needed than ever. The central issues of climate policy, including its justice perspectives, influence the whole society. Climate Policy Roundtable chaired by Prime Minister is founded in Finland to strengthen the high level societal discussion.

The evaluation covered the operations of the Climate Policy Roundtable over its first term between 2020-2023. The project also produced an international just transition overview.

The main conclusion is that the Roundtable is an important platform, and it should be continued and developed further. There is a need for strengthening dialogue within the Roundtable, clarifying its objectives, and connecting it's work closer with climate policy preparation processes. The design of the Roundtable should weigh factors such as the number of members and representation, balance between the work of experts and decision makers, meeting rhythm, organizing, and resourcing of other activities and questions related to the chairperson.

The just transition overview concludes that the just transition measures are young in all of the countries in the study. Finland is at the same level with other countries with its measures. The Roundtable itself is unique in international comparison. The report recommends that Finland further continues to evaluate it's just transition measures.

Keywords climate, justice, carbon-neutrality, evaluation

ISBN PDF 978-952-383-966-3

ISSN PDF 2490-0966

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-966-3>

Sisältö

1	Johdanto	7
1.1	Tausta ja lähtökohdat	7
1.2	Arvioinnin toteutus	7
1.3	Tilannekatsauksen toteutus	9
2	IPP-toimintamalli oikeudenmukaisen siirtymän ja ilmastotoimien hyväksyttävyyden varmistamiseksi	10
3	Tilannekatsaus ilmastotoimien oikeudenmukaisuuden tutkimukseen ja hallintotoimintaan	14
3.1	Katsaus olennaiseen tutkimukseen	14
3.2	Muiden maiden oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteitä	19
3.3	Suomen ilmasto-oikeudenmukaisuustoimenpiteet	28
3.4	Oikeudenmukaisen siirtymän toimet ovat vielä nuoria	31
4	IPP:n toiminnan arviointi	32
4.1	IPP:n toimintamallin toimivuus, tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus	32
4.2	IPP:n sisällöllisen kohdentumisen osuvuus	38
4.3	IPP:n toiminnan tulokset ja vaikuttavuus	41
5	Tulevaisuuden tarpeet ja vaihtoehtoiset toimintamallit IPP:n kaltaiselle toiminnalle	44
5.1	Arvioinnin johtopäätökset tulevaisuuden tarpeista	44
5.2	Tilannekatsauksen tuottamia hyviä ehdotuksia	46
6	Yhteenveto ja keskeiset suositukset	48
	Lähdeluettelo	50

1 Johdanto

1.1 Tausta ja lähtökohdat

Suomi on sitoutunut valmistelemaan ja toimeenpanemaan ilmastopolitiikan suunnitelmia ja toimimaan sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla. Valtioneuvosto asetti helmikuussa 2020 hallituskauden ajaksi ilmastopolitiikan pyöreän pöydän (IPP) oikeudenmukaisen siirtymän ja ilmastotoimien hyväksyttävyyden varmistamiseksi. IPP:n tavoitteena on lisätä ilmastopolitiikan hyväksyttävyyttä ja tarjota sidosryhmille ja asiantuntijoille osallistumisen kanava osana ilmastotoimien kansallista valmistelua.

Ympäristöministeriö on tilannut työn ilmastopolitiikan pyöreän pöydän toiminnan arvioimiseksi ja kehittämiseksi sekä ilmastotoimien oikeudenmukaisuuteen liittyvän tilannekatsauksen toteuttamiseksi. IPP:n toiminnan arvioinnin tarkoituksena on selvittää, kuinka IPP:n toiminta, kokoonpano, rooli ja vaikuttavuus edistävät ilmastopolitiikan hyväksyttävyyttä ja osallisuutta.

Nyt toteutetut IPP:n arviointi ja tilannekatsaus tuottavat suosituksia IPP:n toiminnan kehittämiseksi ja jatkoaskeleiksi sen mahdollista uudelleenasettamista varten. Arvioinnin ja tilannekatsauksen toteutti Gaia Consulting Oy marraskuun 2022 ja helmikuun 2023 välisenä aikana.

1.2 Arvioinnin toteutus

Arviointi on toteutettu kehittäväällä ja ennakoivalla otteella ja siinä on hyödynnetty usean menetelmän yhdistelmää. Arvioinnin aineistoanalyysi toteutettiin IPP:n sihteeristön toimittaman kirjallisen aineiston ja koottujen mediaseurantatietojen pohjalta. Kirjalliset lähteet kattavat IPP:n työsuunnitelmat 2020–2022, IPP:n kokouspöytäkirjat 2020–2022 sekä kokousten kutsu-, esitys- ja taustamateriaaleja, muun toiminnan materiaaleja sekä viestintä- ja rahankäyttösuunnitelmat.

Näkemyksiä IPP:n toiminnasta kerättiin kyselyllä ja haastatteluilla. Arviointitiimin ja IPP:n sihteeristön yhteistyössä laatima kysely lähetettiin joulukuussa 2022 n. 30 henkilölle, ja siihen saatiin 14 vastausta.

Haastateltavat henkilöt (11 kpl) tunnistettiin yhdessä IPP:n sihteeristön kanssa: arviointiin haastateltiin IPP:n nykyisiä ja entisiä jäseniä sekä IPP:n toimintaan muuten läheisesti kytkeytyneitä henkilöitä. Arvioinnin kehittämissideoiden validoimiseksi ja jatkokehittämiseksi järjestettiin työkokous 15.12.2022.

Arviointijakso kattaa koko ilmastopolitiikan pyöreän pöydän toimikauden huomioiden, että viimeisin aineistoon mukaan otettu kokous on pidetty joulukuussa 2022. Kevään 2023 toiminta on kuitenkin suunniteltu jo edellisenä vuoden 2022 aikana. Arvioinnin tarkemmat näkökulmat määriteltiin yhdessä IPP:n sihteeristön kanssa kattaen laatikossa 1 esitetyt asiakokonaisuudet.

Laatikko 1: Arvioinnin asiakokonaisuudet.

1. Toimintamallin toimivuus, tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus
 - Kokoonpanon toimivuus
 - Toimintatavat (kokoukset ja muut IPP:n käynnistämät aktiviteetit)
 - Resursoinnin riittävyys suhteessa tavoitteisiin ja resurssien kohdentuminen
2. IPP:n sisällöllisen kohdentumisen osuvuus
 - Kokousten aiheiden osuvuus
 - Aihevalintojen prosessin toimivuus
 - IPP:n käynnistämien muiden toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuus
3. Tulokset ja vaikuttavuus
 - IPP:n ja sen tuotosten hyödyntäminen jäsenten keskuudessa (kohdejoukot, tuotosten muoto ja jakelukanavat)
 - IPP:n tavoitteet ja niiden saavuttaminen
 - IPP:n rooli ilmastopolitiikassa

Arvioinnin pohjalta on laadittu tämän raportin luvussa 5 esitetyt suunnittelun parametrit toiminnan kehittämiseksi ja jatkoaskeleiksi tukemaan mahdollista uudelleen asettamista seuraavalla hallituskaudella.

1.3 Tilannekatsauksen toteutus

Tilannekatsaus toteutettiin kahdella tasolla: tarkastelemalla sekä oikeudenmukaisesta siirtymästä tehtyjä tutkimuksia että eri maiden ja alueiden tekemiä hallinnollisia ratkaisuja, jotka edistävät oikeudenmukaista ilmastosiirtymää. Katsaus tehtiin vapaalla tiedonhauulla ja yhteistyössä Nordregion käynnissä olevan *Not Just a Green Transition (NJUST) – Examining the path towards a socially just green transition in the Nordic Region* -tutkimushankkeen¹ kanssa.

Tieteellisiä artikkeleita etsittiin julkisista lähteistä ja hyödynnettiin NJUST-hankkeen kirjallisuuskatsausta aiheesta. Kansainvälisiä käytännön esimerkkejä haettiin ensisijaisesti globaalin pohjoisen maista ja sellaisista maista, jotka voivat toimia Suomelle verrokki-maina. Lopulta esimerkkejä löydettiin Iso-Britanniasta, Ranskasta, Espanjasta, Saksasta, Virosta, Kanadasta, Kaliforniasta ja Australiasta. Lisäksi hyödynnettiin Nordregion tekemää katsausta pohjoismaisista esimerkeistä, joita Nordregio hyödyntää NJUST-hankkeen tulevissa julkaisuissa.

Yhdessä tilaajan kanssa tilannekatsaukseen päätettiin lisätä myös Suomi, jotta kokonais-kuvassa kävisi ilmi, mitä kansainvälisistä esimerkeistä on jo käytössä Suomessa. Kansainväliset esimerkit analysoitiin relevanttiuden ja hallinnollisen sekä kulttuurillisen sopivuuden kannalta suhteessa Suomeen. Lisäksi analysoitiin trendejä siitä, minkä tyyppisiä toimenpiteitä havaittiin eniten, sekä mielenkiintoisia poikkeamia.

1 ks. Nordregio 2021. *Not Just a Green Transition (NJUST) – Examining the path towards a socially just green transition in the Nordic Region*. Verkkosivu. Viitattu 24.11.2023

2 IPP-toimintamalli oikeudenmukaisen siirtymän ja ilmastotoimien hyväksyttävyyden varmistamiseksi

Valtioneuvosto asetti helmikuussa 2020 kuluvan hallituskauden ajaksi ilmastopolitiikan pyöreän pöydän oikeudenmukaisen siirtymän ja ilmastotoimien hyväksyttävyyden varmistamiseksi². IPP:n tarkoitus ja tavoitteet on esitetty laatikossa 2.

IPP on osa oikeudenmukaisen siirtymän toimenpidekokonaisuutta ja sen valmistelua. IPP raportoi kokousten tuloksista ilmasto- ja energiapoliittiselle ministerityöryhmälle sekä valmisteleville virkamiehille. IPP:n työstä tiedotetaan myös kestävä kehityksen toimikunnalle. IPP:n sihteeristö toimii ympäristöministeriön alaisuudessa vastaten IPP:n työn valmistelusta. Sihteeristössä työskentelee pääsihteeri sekä erityisasiantuntija. IPP:n toiminnan kustannukset ovat olleet vuosina 2020–2023 n. 285 000 euroa sisältäen IPP:n oman toiminnan ja muita toimenpiteitä.

Laatikko 2: IPP:n tarkoitus ja tavoitteet.

IPP:n tarkoituksena on luoda yhteistä ymmärrystä ja näkymää siitä, miten Suomessa voidaan siirtyä hiilineutraaliin yhteiskuntaan oikeudenmukaisesti nopeutetulla aikataululla vuoteen 2035 mennessä.

Pyöreän pöydän tavoitteena on 1) lisätä ilmastopolitiikan hyväksyttävyyttä ja 2) tarjota sidosryhmille kanava osallistua ilmastotoimien kansalliseen valmisteluun.

Pyöreä pöytä voi myös järjestää tilaisuuksia ja toteuttaa hankkeita, jotka tukevat pyöreän pöydän työtä sekä sidosryhmäyhteistyötä hiilineutraaliin yhteiskuntaan siirtymiseksi.

2 VNK 27.2.2020. Asettamispäätös. Ilmastopolitiikan pyöreä pöytä.

Ilmastopolitiikan pyöreän pöydän puheenjohtajana toimii pääministeri. Sillä on lisäksi neljä varapuheenjohtajaa, 20 jäsentä sekä kolme asiantuntijatahoa. IPP:n jäsenistö koostuu ammattiliittojen, kuntien, tutkimuksen, teollisuudenalojen, etujärjestöjen, kansalaisjärjestöjen, nuorten ja Saamelaiskäräjien johtajatason edustajista. IPP:n kokoonpano esitellään laatikossa 3.

Laatikko 3: IPP:n kokoonpano (kuten listattuna ympäristöministeriön verkkosivuilla).

Ilmastopolitiikan pyöreän pöydän kokoonpano

Puheenjohtaja

Pääministeri Sanna Marin

Varapuheenjohtajat

Ympäristö- ja ilmastoministeri Maria Ohisalo

Elinkeinoministeri Mika Lintilä

Nuorten Agenda 2030 -ryhmän jäsen Sara Nyman, Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry

Neuvottelukunnan toinen puheenjohtaja, Jouni Keronen, Climate Leadership Coalition ry

Jäsenet

Porvoon apulaiskaupunginjohtaja Fredrick von Schoultz, Hinku-kunnat

Puheenjohtaja Jarkko Eloranta, Suomen Ammattiliittojen keskusjärjestö SAK ry

Puheenjohtaja Maria Löfgren, Akava ry

Puheenjohtaja Laura Hildén, Nuorten Agenda 2030 -ryhmä

Toimitusjohtaja Jyri Häkämies, Elinkeinoelämän keskusliitto EK

Toimitusjohtaja Paula Lehtomäki, Metsäteollisuus ry

Hallituksen puheenjohtaja Tuomas Aslak Juuso, Saamelaiskäräjät

Toimitusjohtaja Mari Kiviniemi, Kaupan liitto ry

Ilmastotyön asiantuntija Emilia Runeberg, Finnish Development NGOs Fingo ry (Suomalaiset kehitysjärjestöt)

Toimitusjohtaja Jukka Leskelä, Energiateollisuus ry

Suojeluasiantuntija Hanna Aho, Suomen luonnonsuojeluliitto ry

Puheenjohtaja Juha Marttila, Maa- ja metsätaloustuottajien Keskusliitto MTK ry

Kehittämispäällikkö Salka Orivuori, Marttaliitto ry

Puheenjohtaja Antti Palola, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry

Johtaja Miira Riipinen, Suomen Kuntaliitto

Toimitusjohtaja Mika Nykänen, Helsingin seudun liikenne HSL
Pääsihteeri Liisa Rohweder, WWF Suomi
Johtaja Helena Soimakallio, Teknologiateollisuus ry
Ekonomisti Roope Ohlsbom, Suomen yrittäjät
Vaikuttamistyön ja neuvonnan tiiminvetäjä Tiina Vyyryläinen, Kuluttajaliitto
-Konsumentförbundet ry

Asiantuntijatahot

Tutkimusprofessori Hannele Korhonen, Suomen ilmastopaneeli
Professori Lassi Linnanen, Kestävyyspaneeli
Hiilineutraali kiertotalous -teeman vetäjä Mari Pantsar, Sitra

Sihteeristö

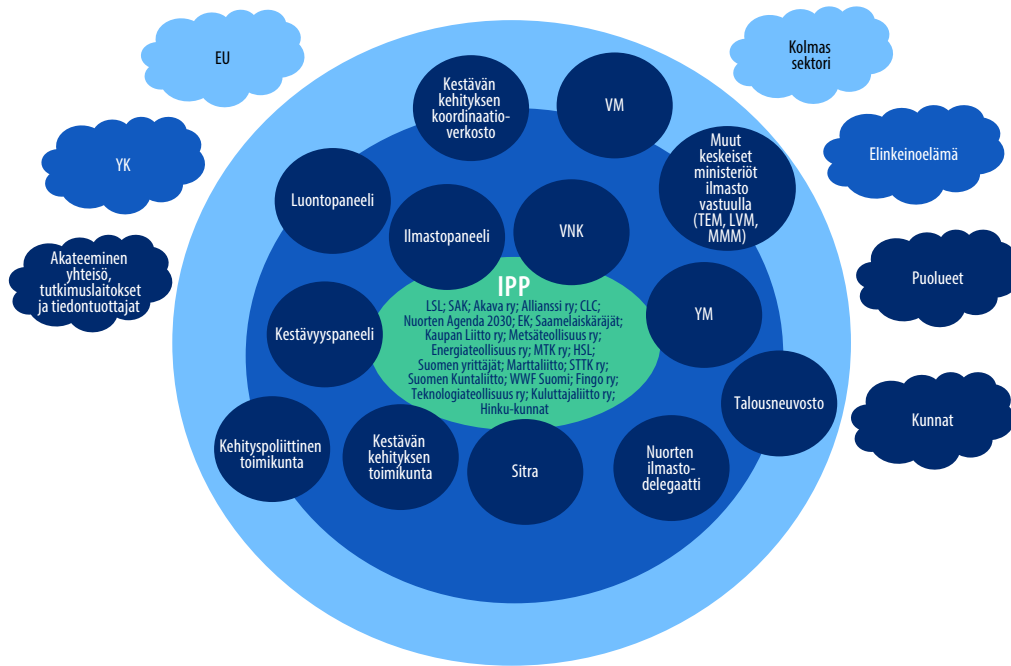
Jarmo Muurman, ympäristöneuvos
Heidi Alatalo, erityisasiantuntija

IPP tukee työllään kansallisen ilmastopolitiikan valmistelua ja toimeenpanoa, joten kokousten aiheet kytkeytyvät kansallisessa valmistelussa oleviin ilmastopolitiikan keskeisiin asiakokonaisuuksiin. Keskusteluaiheet nousevat hallituksen ilmasto- ja energiapolitiittisen ministerityöryhmässä käsittelemistä aloitteista, sekä puheenjohtajiston ja sihteeristön aloitteista. Myös pyöreän pöydän jäsenet voivat ehdottaa käsiteltäviä aiheita. IPP:n kokouksissa on käsitelty monipuolisesti keskeisiä ilmastopolitiikan teemoja. Luvun 4.2 taulukossa 4 on listattu arvioinnin kattaman ajanjakson aikana pidettyjen kokousten aiheet.

IPP aloitti toimintansa helmikuussa 2020 ja on kokoontunut 5–7 kertaa vuosittain. Toimikautensa aikana se on kokoontunut 19 kertaa (viimeisin kokous arvioinnin toteutusajalta pidettiin joulukuussa 2022). Koronapandemian vuoksi IPP:n kokoukset on suurilta osin järjestetty etäyhteyksin. IPP:n kokoustoiminta noudattaa Chatham House -periaatetta, eli kokouksissa lausuttuja kantoja ei yhdistetä jäsenten nimiin.

Kuvassa 1 on esitelty IPP:n jäsenorganisaatiot, keskeiset sidosryhmät sekä IPP:n toimikenttään vaikuttavat muut toimijat.

Kuvio 1. Ilmastopolitiikan pyöreä pöytä ja sen keskeiset sidosryhmät.

IPP on kokoustoiminnan ohella järjestänyt myös muuta toimintaa itsenäisesti ja yhteistyössä muiden tahojen kanssa. IPP on toimikaudellansa osallistunut ja/tai järjestänyt seuraavat kokonaisuudet, joita on kuvattu tarkemmin luvussa 4:

1. EEAC-konferenssiin osallistuminen ja yhteissession organisointi ilmastopaneelin kanssa, 9/2022
2. Ilmastoneuvola-esiselvityshanke, 3-6/2022
3. Nuorten ilmastopolitiikan pyöreä pöytä, 5/2022
4. Kansalaisraadın toteuttaminen, kevät 2021
5. Agenda 2030 -tiekarttatyö, 11/2021
6. IPP:n, talousneuvoston ja kestävän kehityksen toimikunnan yhteiskokous, 9/2020

3 Tilannekatsaus ilmastotoimien oikeudenmukaisuuden tutkimukseen ja hallintotoimintaan

IPP:n tehtävänä on ollut oikeudenmukaisen siirtymän ja ilmastotoimien hyväksyttävyyden varmistaminen. Osana nyt tehtyä työtä toteutettiin selvitys aihealueen tutkimuksesta ja muiden maiden toimenpiteistä ja toimintamalleista, jotka voisivat tarjota esimerkkejä jatkoon toiminnalle Suomessa.

3.1 Katsaus olennaiseen tutkimukseen

Kirjallisuutta ilmastonmuutoksen hillinnän politiikoista oikeudenmukaisuuden näkökulmista ja toimenpiteistä on runsaasti. Samaan aikaan tutkimus ilmastonmuutoksen hillinnän politiikkojen vaikutuksesta sosiaaliseen haavoittuvuuteen on kuitenkin toistaiseksi vähäistä. Poliitikkojen vaikutuksesta kansalaisiin ja yhdenvertaisuuteen ei vielä tiedetä riittävästi³.

Ilmastotoimien oikeudenmukaisuuden hallintotoimet ovat myös verrattain nuoria. Suurin osa tässä selvityksessä tarkastelluista toimista on saanut alkunsa eri maissa 2020-luvulla. Tämän vuoksi on vielä aikaista sanoa, jäävätkö ne pysyviksi käytänteiksi vai kokeiluiksi. Vaikutusarvioita niiden toimivuudesta ei myöskään suureksi osaksi ole toteutettu.

Pohjoismaisia näkökulmia ilmastonmuutoksen oikeudenmukaisuuden teemoihin on kuitenkin tarkasteltu mm. Nordregion⁴ sekä Ilmastopaneelin⁵ selvityksissä, jotka tarkastelevat ilmastonmuutoksen hillinnän politiikkojen sosiaalisia vaikutuksia haavoittuviin ryhmiin sekä energiamurroksen vaikutuksia sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen.

3 Kortemäki ja Järvelä, 2021. Social vulnerability to climate policies: Building a matrix to assess policy impacts on well-being.

4 Cedergren ym, 2022. The social impacts of climate mitigation policies on vulnerable groups in the Nordic Region.

5 Kivimaa ym., 2021. Sähköistyvän yhteiskunnan ja energiamurroksen vaikutukset sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Suomen ilmastopaneelin raportti 3/2021.

Vihreään siirtymään ja sen oikeudenmukaisuuteen ei ole olemassa yhtä määritelmää. Yleisesti vihreällä siirtymällä viitataan muutokseen kohti hiilineutraalia taloutta ja yhteiskuntaa. Suomen ympäristöministeriö määrittelee vihreän siirtymän muutoksena ”kohti ekologisesti kestävästä taloutta ja kasvua, joka ei perustu luonnonvarojen ylikulutukseen ja fossiilisiin polttoaineisiin”.⁶ ILO:n mukaan oikeudenmukainen siirtymä on muutosta kohti ”talouden vihertymistä mahdollisimman oikeudenmukaisesti ja osallistavasti kaikki tahot huomioiden, luoden ihmisarvioisia työnteon mahdollisuuksia jättämättä ketään jälkeen”.⁷

Sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen on liitetty neljä keskeistä ulottuvuutta: 1) jako-oikeudenmukaisuus, 2) tunnustava oikeudenmukaisuus, 3) menettelytapojen oikeudenmukaisuus sekä 4) hyvittävä oikeudenmukaisuus⁸. Jaottelu auttaa hahmottamaan ilmastotoimien oikeudenmukaisuuden varmistamisen useita eri näkökulmia, jotka tulisi huomioida.

Taulukko 1. Oikeudenmukaisuuden periaatteet⁹.

Jako-oikeudenmukaisuus (distributive justice)	Tunnustava oikeudenmukaisuus (recognitive justice)	Menettelytapojen oikeudenmukaisuus (procedural justice)	Hyvittävä oikeudenmukaisuus (restorative justice)
Miten luonnonvaroista koituvat hyödyt ja haitat jakautuvat	Miten eri osapuolten yhtäläistä arvokkuutta kunnioitetaan luonnonvaroihin liittyvissä kysymyksissä	Ihmisten kuuleminen ja osallistumismahdollisuudet heitä koskevissa kysymyksissä	Kohtuuttomien, mutta välttämättömien haittojen hyvittäminen tai lievittäminen

Nordregion tutkimus ilmastonmuutoksen hillinnän politiikkojen sosiaalisista vaikutuksista haavoittuvimpiin ryhmiin tarkastelee vaikutuksia työttömien, vanhusten, lapsien sekä vammaisten ihmisten näkökulmasta. Keskeisinä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä korostuvat mm. riski työn menetyksestä, vanhusten näkökulmien sekä terveyden

⁶ Ympäristöministeriö, n.d. Mitä on vihreä siirtymä? Verkkosivu. Viitattu 20.1.2023.

⁷ International Labor Organization, n.d. Frequently asked questions about just transition. Viitattu 3.1.2023.

⁸ Vehmasto, Salo, Soini, 2022. Kestävyden kehukset. Luonnonvaratutkimus kestävyysmuutoksessa.

⁹ Vehmasto, Salo, Soini, 2022. Kestävyden kehukset. Luonnonvaratutkimus kestävyysmuutoksessa.

ja energia- ja liikenneköyhyyden aiheet, lasten ja nuorten osallisuus sekä ilmaston muutoksen hillinnän politiikkojen vaikutus vammaisten ihmisten talouteen ja pääsy päätöksenteon prosesseihin.^{10 11}

Energiamurroksen vaikutuksia sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen on tutkittu Suomen Ilmastopaneelin selvityksessä. Selvitys nostaa esiin joukon keskeisiä paikallisia ja globaaleja kysymyksiä kuten kriittisten materiaalien ja mineraalien tuotanto, energia- ja älyteknologiat, sähkön saatavuus sekä fossiilisista polttoaineista luopumisen näkökulmat¹². Bevan ja kumppanit tarkastelevat energiaköyhyyttä Iso-Britanniassa haavoittuvien ryhmien kuten vammaisten ja matalan tulotason perheiden näkökulmasta. Tutkimus korostaa sidosryhmien osallisuuden merkitystä politiikkaprosesseissa, eri ihmisryhmien erilaisten energiatarpeiden huomioimista sekä energiapalveluiden ja energiatehokkuuden saavutettavuuden reilua jakautumista.¹³

Joukko tutkimuksia nostaa esiin opit päästöintensiivisten teollisuudenalojen kuten öljy- ja kaivosalan siirtymistä. Esimerkeissä korostuvat eri yhteistyömekanismit ja prosessit sekä vaikuttuneiden yhteisöjen työllisyyttä edistävät toimet. Esimerkkeinä on käytetty mm. Saksassa, Ruhrin alueella käynnistettyä siirtymää pois hiilen käytöstä sekä eri sektorit yhteen tuovaa hiilikomissiota (*Special Commission on Growth, Structural Economic Change and Employment*).¹⁴ Kanadassa Albertan ilmastosuunnitelman julkaisun jälkeen perustettiin siirtymän vaikutuksia hiilikaivostyöntekijöihin selvittävä paneeli sekä siirtymästä vaikuttuneiden ammattiyhdistysten liitto, *Coal Transition Coalition*. Albertaan perustettiin myös hiilikaivostyöntekijöitä ja yhteisöjä tukemaan rahoitusohjelmia, kuten *Coal Community Transition Fund CCTF*, ja *Coal Workforce Transition Program, CWTP*.¹⁵

10 Cedergren ym, 2022. The social impacts of climate mitigation policies on vulnerable groups in the Nordic Region.

11 Nordregion hankkeen seuraavassa julkaisussa, joka julkaistaan myöhemmin vuonna 2023 esitellään runsaasti kansainvälisiä esimerkkejä aiheesta. Tässä katsauksessa on hyödynnetty Nordregion tekemää julkaisematonta työtä esimerkkien tunnistamisessa.

12 Kivimaa ym, 2021. Sähköistyvän yhteiskunnan ja energiamurroksen vaikutukset sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Suomen ilmastopaneelin raportti 3/2021.

13 Bevan ym, 2017. Advancing an energy justice perspective of fuel poverty: Household vulnerability and domestic retrofit policy in the United Kingdom.

14 UNIRISD, 2018. Mapping Just Transition(s) to a Low-Carbon World.

15 Pinker, 2020. Just transition, a Comparative Perspective. A report prepared for the Just Transition Commission

Myös muista oikeudenmukaista siirtymää edistävästä rahoitusmuodoista löytyy tutkimuksessa esimerkkejä, kuten paikallinen Kalifornialainen *Building Equity and Alignment*, joka on integroinut oikeudenmukaisen siirtymän osaksi tavoitteitaan¹⁶, sekä Cap-and-Trade päästökaupan yhteydessä oleva rahoitusmekanismi, joka investoi päästökaupasta sadut tuotot osavaltiossa kasvihuonekaasujen vähentämisen rahastoon.¹⁷

Keskeisenä oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteiden mahdollisten haitallisten vaikutusten ymmärtäminen sekä kansalaisten yleisesti että erityisesti haavoittuvaisten ryhmien ja osapuolten osallisuus politiikkaprosesseissa. Näihin kuuluu käytännössä myös laaja-alaisen keskustelun edistäminen, vaikutusten arviointi ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten voimaannuttaminen tukitoimena.¹⁸

Skotlannin *Just Transition Commission*:lle laadittu raportti¹⁹ vertailee viimeaikaisia esimerkkejä oikeudenmukaisen siirtymän politiikoista ja kirjallisuudesta korostaen energiasiirtymän strategioiden yhdenmukaisuutta ilmastotavoitteiden kanssa, osallistavaa vihreän siirtymän suunnittelua sekä systeemisen epäoikeudenmukaisuuden huomiointia ja hyvittämistä osana vihreän siirtymän suunnittelua. Raportti suosittelee laatikossa 4 lisättyjä oikeudenmukaisen siirtymän kannalta keskeisiä suunnittelun ja investointien, osallisuuden sekä politiikan toimia.

Laatikko 4: Oikeudenmukaisen siirtymän suunnittelun keskeiset ehdotukset Skotlannin Just Transition Commission -raportissa²⁰.

Suunnittelu ja investoinnit:

- Aikainen, strateginen siirtymän suunnittelu
- Tukitoimien moninaistaminen pitämään sisällään myös muut kuin työpaikkoihin ja uudelleen koulutukseen liittyvät toimet, kuten infrastruktuurin ja uudet vihreät alat.

16 UNIRISD, 2018. Mapping Just Transition(s) to a Low-Carbon World.

17 California Climate Investments, n.d. Cap-and-Trade Dollars at Work. Verkkosivu. Viitattu 17.1.2023.

18 Atteridge ja Strambo, 2020. Seven principles to realize a just transition to a low-carbon economy. Stockholm Environment Institute.

19 Pinker, 2020. Just transition, a Comparative Perspective. A report prepared for the Just Transition Commission.

20 Pinker, 2020.

- Huomioi hajautettujen infrastruktuurien (kuten energiajärjestelmät), julkisen ja paikallisen maanomistuksen sekä muiden resurssien jakautumiseen osana oikeudenmukaista siirtymää.
- Huomioi että yhdessä paikassa toteutetut oikeudenmukaisen siirtymän toimet voivat tuottaa ongelmia toisessa paikassa.

Sitouttaminen:

- Etujen ja taakan tasapuolinen jakaminen läpi väestön
- Varmista useiden sidosryhmien osallistuminen siirtymän suunnitteluprosesseihin
- Laajenna oikeudenmukaisen siirtymän prosesseja siten että ne eivät kapea-alaisesti keskity ainoastaan päästöintensiivisten teollisuudenalojen työntekijöihin, vaan laajemmin haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisryhmiin.
- Varmista että uudet projektit ruokkivat mielikuvitusta ja avaavat mahdollisuuksien näköalaa - vaihtoehtoisista työskentelyn malleista, ympäristöstä ja ihmisistä huolen pitämisen malleista, koulutuksen malleista, asumisen malleista tai esimerkiksi osallisuuden malleista päätöksenteossa.
- Huomioi ja suuntaa toimia sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan ja etniseen taustaan liittyvän eriarvioisuuden vähentämiseksi.

Politiikka:

- Sisällytä oikeudenmukainen siirtymä lainsäädäntöön, sääntelyyn ja suunnitteluun.
- Huomioi, että vaikka keskitetty strateginen suunnittelu, lainsäädäntö ja sääntely on tarpeen, on jokainen siirtymä kontekstisidonnainen. Tästä syystä siirtymän toimeenpanossa paikallisilla alueilla on keskeinen rooli.
- Huomioi oikeudenmukaisen siirtymän kannalta keskeiset koulutus- ja asiantuntijuuden muodot ja hyödynnä olemassa olevaa asiantuntemusta ja infrastruktuureita tämän toteuttamiseksi.

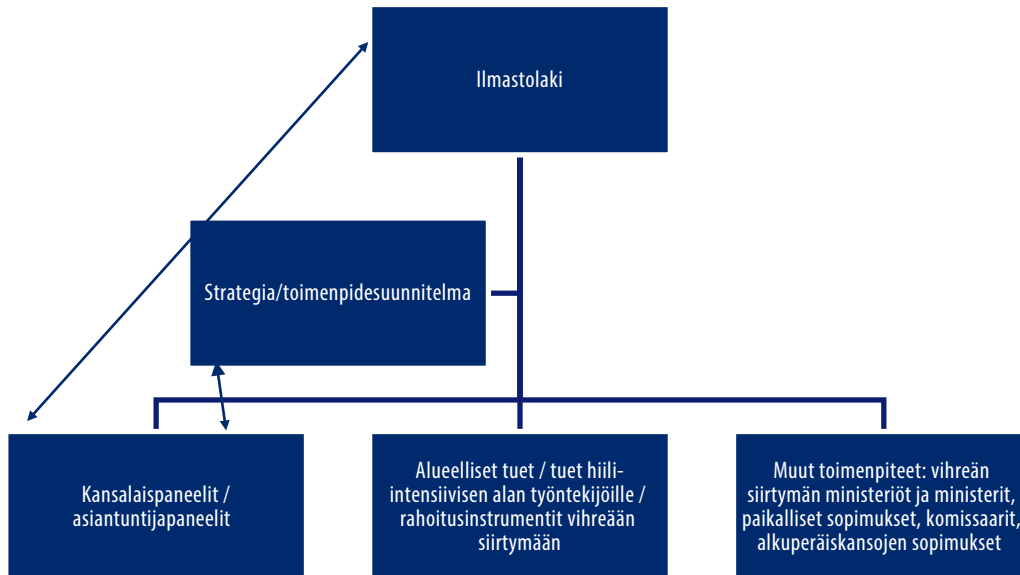
3.2 Muiden maiden oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteitä

Tilannekatsauksessa koottiin oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteiden esimerkkejä eri maista. Suuressa osassa tunnistetuista toiminnan esimerkeistä oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteet ovat luonteeltaan taloudellisia ja liittyvät työllisyyteen ja toimeentuloon, eli hyvittävään oikeudenmukaisuuteen. Toimenpiteet liittyvät fossiilisten polttoaineiden käytön lopettamiseen tai hiili-intensiivisten toimialojen alasajosta johdettujen työpaikkojen korvaamiseen. Talouden lisäksi lapset ja nuoret, alkuperäiskansat ja maaseudun väestö ovat usein toimenpiteiden kohteina. Toimenpiteissä ja strategioissa pysytään tieteellistä kirjallisuutta enemmän nykyisten sukupolvien oikeudenmukaisuuskysymyksissä. Voidaankin arvioida, että ilmastopolitiikan lähtökohtana on, että päästöjä vähentämällä taataan oikeudenmukaisuus tulevia sukupolvia kohtaan, ja sosiaalisilla ja taloudellisilla toimenpiteillä taataan tai parannetaan oikeudenmukaisuutta nykyisten sukupolvien kesken. Vielä tarkemmin rajattuna toimenpiteissä korostuvat työikäisten sosiaalitaloudellinen oikeudenmukaisuus, jossa keskeisin tekijä on päästöintensiivisten toimialojen alasajo ja sen aiheuttama epäoikeudenmukaisuuden kokemus niin toimialan työntekijöiden kuin yrittäjien keskuudessa. Toimenpiteillä pyritään minimoimaan näiden toimialojen alasajosta aiheutuvat sosiaalitaloudelliset vaikutukset sekä suoraan yksilöille, että alueille, joille näitä vaikutuksia kasautuu.

Toisena osana oikeudenmukaisuustoimenpiteitä ovat menettelytapojen oikeudenmukaisuutta takaavat toimenpiteet, joissa kuullaan erilaisia ihmisryhmiä ilmastopolitiikan valmistelussa, toimeenpanossa ja raportoinnissa. Kuuleminen saatetaan tehdä sidosryhmien, asiantuntijoiden tai suoran kansalaiskuulemisen kautta. Myöhemmin tämän luvun esimerkeissä esitellään kansalaispaneelleita, joita on enenevässä määrin kokeiltu ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi niin Suomessa kuin maailmalla.

Monissa tarkastelluissa maissa toistuu samanlainen rakenne oikeudenmukaisuuden huomioimisessa ilmastopolitiikassa ja hallintotoimissa, jota on havainnollistettu kuvassa 2. Ylätasolla useissa maissa veloitetaan toteuttamaan oikeudenmukaisuutta varmistavia mekanismeja kansallisessa ilmastolaissa, tai laissa veloitetaan tekemään strategia tai toimenpidesuunnitelma oikeudenmukaiseen siirtymän edistämiseksi. Laeissa ja strategioissa/toimenpidesuunnitelmissa toistuvat usein vaateet kuulla asiantuntijapaneelleita tai kansalaispaneelleita, huomioida eri alueet tai toimialat erityistuilla sekä listata valmiiksi tukimuotoja, niiden rahoitus ja arviointivälit toimenpiteille. Laeissa ja toimenpidesuunnitelmissa määritellään usein, mitä oikeudenmukaisuus tarkoittaa spesifisti kohdemaassa/alueella ja mihin ihmisryhmiin tai alueisiin ilmastopolitiikka vaikuttaa erityisesti ja miten nämä nimetyt erityisryhmät huomioidaan kansallisessa ilmastopolitiikassa.

Kuvio 2. Usein toistuva rakenne oikeudenmukaisuuden huomioimisesta ilmastopolitiikassa.

Yleisesti oikeudenmukaisuutta ilmastopolitiikassa edistetään nimenomaisesti kansalaisia ja erityisryhmiä kuulemalla ja osallistamalla. Osallistavan politiikan nähdään varmistavan oikeudenmukaisuuden kysymyksiä teemassa kuin teemassa. Oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteet ovat uusia ja tästä johtuen monissa maissa on kokeiluja, jotka istuvat tähän rakenteeseen ilman että niillä on virallista hallinnollista suhdetta toisiinsa tai esimerkiksi kytkentää ilmastolain velvoitteisiin. Maassa saattaa esimerkiksi toimia asiantuntijapaneelleita, olla alueille kohdistuvia tukia, ilmastolaki, siirtymästrategia ja oikeudenmukaisen siirtymän rahasto, mutta näillä ei ole virallista sidettä toisiinsa.

Taulukkoon 2 on koottu esimerkkejä eri maista esitetyn rakenteen mukaisesti. Näistä on luvussa seuraavaksi kuvattu tarkemmin yksi esimerkki. Esimerkit on valittu niiden kiinnostavuuden, omaleimaisuuden, Suomen kontekstiin sopivuuden tai todettujen tulosten mukaisesti. Kansalaispaneeleista löytyy maailmalta runsaasti esimerkkejä, mutta mikään niistä ei nouse muiden yli toimivimpana esimerkkinä, joten niitä esitellään useampi.

Taulukko 2. Kootut esimerkit maailmalta.

Toimintatyyppi	Missä käytössä/ollut käytössä
Laki (Ilmastolaki, jossa huomioitu oikeudenmukainen siirtymä, tai oma oikeudenmukaisen siirtymän laki)	UK: laki ilmastosta ja ympäristökatastrofista (edelleen valmistelussa), Wales: Tulevien sukupolvien hyvinvoinnin laki, Espanja: Laki ilmastomuutoksesta ja energiatransitiosta, Ranska: ilmasto- ja energialaki, Skotlanti: Ilmastomuutoslaki, Tanska: Ilmastolaki
Strategia/toimenpideohjelma/suunnitelma	Wales: Hyvinvointia kaikille - suunnitelma, Kanada: 2030 päästöjen vähentämisen suunnitelma, Espanja: Oikeudenmukaisen siirtymän strategia, Irlanti: Midlandsin polku oikeudenmukaiseen siirtymään, Norja: Parempaa kasvua, matalammat päästöt – Norjan hallituksen strategia vihreään kilpailukykyyn, Tsekki: Oikeudenmukaisen siirtymän toimenpidesuunnitelma, Länsi-Australia (WA): Oikeudenmukaisen siirtymän suunnitelma, Ranska: Työpaikkojen ja taitojen ohjelmasuunnitelma, UK: Kansallinen hiilikenttäohjelma
Kansalaisyhteiskunnan/kansalaisten osallistaminen prosessissa	Ranska: ilmastokansalaisfoorumi, Skotlanti: Vihreä osallistava budjetointi, Skotlanti: Ilmastofoorumi, Espanja: Oikeudenmukaisen siirtymän sopimukset, Viro: Julkiset konsultaatiot alueellisten oikeudenmukaisen siirtymän ohjelmien luomisessa, Viro: Nuorten ilmasto foorumi, Kanada: Kansalaisvuoropuhelut Kanadan energiatulevaisuudesta
Tiede/asiantuntijaneelien käyttö	Skotlanti: Oikeudenmukaisen siirtymän komissio (JTC), Wales: Tulevien sukupolvien komissaari, Kanada: Kanadan hiilityöntekijöiden ja yhteisöjen oikeudenmukaisen siirtymän työryhmä, UK: Vihreitä työpaikkoja käsittelevä työryhmä
Rahoitusinstrumentit	Kanada: Hiiliyhteisöjen siirtymärahasto (Alberta); Hiilityöntekijöiden siirtymäohjelma (Alberta) US: Building Equity and Alignment for Impact (BEA) -ohjelma tukee toimia, jolla on korkea päästövähennyspotentiali Kalifornia: Päästökaupainstrumentti

Esimerkkejä maailmalta: Ranskan ilmastolaki ja strategia

Ranskan marraskuussa 2019 asettama energia- ja ilmastolaki²¹ asettaa Ranskan hiilineutraalisuustavoitteen vuoteen 2050. Siinä määritellään Ranskan energia- ja ilmastopolitiikan puitteet, tavoitteet ja päämäärät. Laki keskittyy neljään teemaan; fossiilisista polttoaineista luopuminen ja uusiutuvan energian kehittäminen, ilmastopolitiikan toimenpiteiden kehittäminen, sähkö- ja kaasualan sääntely sekä energiariippuvaisuuden vähentäminen.

Laissa on määritelty useampi oikeudenmukaisen siirtymän instrumentti. Siinä taataan tukitoimia niille työntekijöille, jotka menettävät työnsä hiilikaivosten sulkemisen seurauksena tai välillisesti niiden sulkeutumisesta johtuen, kuten esimerkiksi kaivosten alihankkijoille ja satamatyöntekijöille. Tukea myöntävät keskushallinnon lisäksi paikallishallinnot. Aluetukien lisäksi laissa puhutaan paljon asumisesta ja energiankulutuksesta, ja lailla tuetaan pienten ja vähävaraisten asunto-osaakeyhtiöiden ja kotitalouksien energiaremontteja.

Ranskan ilmastolaki määrittää myös menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen tähtääviä toimenpiteitä. Sen nojalla Ranskaan on perustettu ilmastoneuvosto, joka on riippumaton neuvoa-antava elin, joka arvioi Ranskan ilmastostrategiaa ja sen tavoitteiden saavuttamiseksi toteutettujen toimien tehokkuutta. Kansallinen vähähiilisyysstrategia (SNBC)²² tarkistetaan viiden vuoden välein, ja sitä voidaan mukauttaa ja tarkentaa päästöjen kehityksen mukaan.

Ranskan vähähiilisyysstrategiassa katetaan myös useita oikeudenmukaisuuteen liittyviä toimenpiteitä, kuten kansalaisten koulutukseen, kaupunki- ja yhdyskuntasuunnitteluun, työllisyyteen ja kansalaisten sopeutumiskyvyn kasvattamiseen liittyviä toimenpiteitä. Toimenpidesuunnitelmaa laatiessa yli 13 000 ranskalaista vastasi aiheesta pidettyyn kuulemiseen.

Ranskassa ilmastopolitiikasta vastaa ekologisen siirtymän ministeri (*Ministère de la Transition énergétique*), joka istuu ekologisesta siirtymästä ja alueellisesta yhteenkuuluvuudesta vastaavassa ministeriössä (*Ministère de la Transition écologique et de la Cohésion des territoires*)²³, mikä saattaa vahvistaa kansallisten ilmastokysymysten linkkiä oikeudenmukaisuuteen läpi Ranskan eri alueiden myös merten takaisilla alueilla, joissa ilmastonmuutokseen sopeutuminen on paljon globaalia pohjoista akuutimpi asia.

21 Ekologisen siirtymän ja alueellisen yhteenkuuluvuuden ministeriö ja Energiasiirtymän ministeriö, 2020. Loi énergie-climat.2022. Verkkosivu. Viitattu 23.1.2023.

22 Ministry for the ecological and solidarity transition, 2020. National low carbon strategy – The ecological and inclusive transition to carbon neutrality.

23 Ekologisen siirtymän ja alueellisen yhteenkuuluvuuden ministeriö ja Energiasiirtymän ministeriö, n.d. Accueil. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

Esimerkkejä maailmalta: Kansalaispaneelit ja niiden hallinnolliset asemat

Kuten edellä on todettu, maailmalta löytyy useita eri versioita siitä, miten kansalaispaneelien tai muiden deliberatiivisten, eli keskustelevalle, demokratian malleja on kokeiltu ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuskysymysten ratkomisessa. Kansalaispaneelit ovat tähän mennessä usein olleet kertaluonteisia tai lyhytaikaisia foorumeita, joissa on ratkottu jotakin tiettyä asiaa tai niitä on kuultu tietyssä prosessissa. Niitä ei toistaiseksi ole määritelty juurikaan osaksi pysyviä ilmastopolitiikan rakenteita, vaikka suuressa osassa tarkasteltuja maita korostetaan kansalaisosallistumisen tärkeyttä. Täydellisen toimivaa mallia siis tuskin on vielä löydetty, jota voisi ylläpitää vuodesta ja käyttötarkoituksesta toiseen.

1. Viron nuorten ilmastofoorumi

Kolme päiväiseen nuorille suunnattuun ilmastofoorumiin valittiin 16–29-vuotiaita Ida-Virun maakunnan asukkaita, jotka valittiin satunnaisesti siten että osallistujat olivat edustuksellisia sukupuolen, asuinkunnan, työllisyyden ja äidinkielen mukaan. Ida-Virun maakuntaa kohtaa päästöintensiivisen teollisuuden alasajo, ja foorumin tavoitteena oli kuulla alueen nuorten näkemyksiä siitä, miten siirtymä tulisi toteuttaa ja miten aluetta tukeva oikeudenmukaisen siirtymän rahastoa tulisi hyödyntää. Nuoret kommentoivat luonnoksena olevaa siirtymissuunnitelmaa ja tekivät siihen muutosehdotuksia. Foorumin tulokset luovutettiin valtionhallintoministerille (Vabariigi riigihalduse minister) vuonna 2021 ja huhtikuussa 2022 hallitus päivitti foorumiin osallistuneille, mitkä sen ehdotuksista on huomioitu oikeudenmukaisen siirtymän suunnitelmassa ja miten loput ehdotukset huomioidaan tulevaisuudessa.²⁴

2. Tanskan kansalaisten ilmastopaneeli

Tanskan ilmastolaissa linjattuun kansalaispaneeliin valittiin 99 jäsentä iän, sukupuolen, maantieteen ja koulutuksen perusteella edustamaan tanskalaisia. Raati teki suosituksia ilmastopolitiikasta energia- ja ilmastokomitealle (*Folketingets Klima-, Energi-, og Forsyningsudvalg*) ja energia- ja ilmastoministerille (*klima-, energi-, og forsyningsministeren*). Paneeli kokoontui useampaan kertaan vuosien 2020 ja 2021

24 Buergerat, 2021. First climate assembly in Estonia. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

aikana ja teki yhteensä 119 ehdotusta, joista yksi on kansalaispaneelin vakinaistaminen osaksi Tanskan ilmastopolitiikkaa.^{25 26} Ehdotusten etenemisestä ei löytynyt lisätietoja, mutta paneeli on kokoontunut uudestaan osittain eri jäsenistöllä vuoden 2021 aikana.²⁷

3. Kanadan kansalaisdialogit Kanadan energian tulevaisuudesta

Kanadassa järjestettiin vuonna 2017 sarja kansalaiskeskusteluja, joiden tavoitteena oli kerätä kansalaisten suosituksia Kanadan energiapolitiikkaan. Niiden tavoitteena oli ensisijaisesti mahdollistaa kansalaiskeskustelua ja ymmärrystä eri ihmisryhmien välillä energiapolitiikan tulevaisuudesta, kuin olla tietyn prosessin osa. Dialogeihin osallistui 150 satunnaisesti valittua kansalaista, jotka loivat edustuksellisen ryhmän Kanadan väestöstä sukupuolen, iän, tulojen, etnisen alkuperän, koulutustason, maantieteellisen sijainnin ja ideologisen näkökulmien kannalta. Dialogeja fasilitoivat dialogien asiantuntijat. Tuloksina syntyi lista toimenpide-ehdotuksia, jotka välitettiin Kanadan hallitukselle ympäristöhallintoon (*Natural Resources Canada, NRC*). Toimenpiteiden kohtalo on epäselvä, sillä ehdotukset eivät olleet osa mitään virallista kuulemisprosessia.^{28 29}

4. Ranskan kansalaiskonventio ilmastosta (*Convention Citoyenne pour le Climat*)

Presidentin aloitteesta vuonna 2019 perustettiin kansalaisfoorumi, jonka mandaattina oli määritellä toimenpiteitä, joiden avulla Ranska voisi vähentää päästöjään 40 % vuoteen 2030 mennessä vuoden 1990 tasosta sosiaalisesti oikeudenmukaisesti. Osallistujat valittiin arvonnalla, mutta lopulliset 150 osallistujaa valittiin edustukselliseksi ryhmäksi sukupuolen, koulutustason, asuinkunnan ja toimialojen mukaan. Foorumia tuki joukko hallituksen edustajia, temaattisia ja lainopillisia asiantuntijoita sekä kansalaisosallistamisen asiantuntijoita. Foorumi tapasi kuusi kertaa vuosien 2019 ja 2020 aikana ja tulokset julkaistiin hallitukselle ja medialle kesällä 2020. Foorumin tuloksena syntyneet lakialoitteet ja

25 Rohrer, Nordregio, 2022. NJUST-project, julkaisematon raportti

26 Tanskan ilmasto, energia ja huoltoministeriö, n.d. Borgertinget på klimaområdet. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

27 Tanskan ilmasto, energia ja huoltoministeriö, n.d. Borgertinget på klimaområdet. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

28 Rohrer, 2022. Nordregio, NJUST-project, julkaisematon raportti.

29 Simon Fraser University's Morris J. Wosk Centre for Dialogue. (2017) Getting to 2050, Citizen Recommendations, Citizen Dialogues on Canada's Energy Future.

sääntelyehdotukset päätyivät sellaisinaan joko kansanäänestykseen, parlamentin äänestykseen tai suoraan toimeenpanoon ja hallituksen tulee vastata jokaiseen aloitteeseen erikseen.^{30 31 32}

Esimerkkejä maailmalta: Espanjan oikeudenmukaisen siirtymän sopimukset

Espanjan oikeudenmukaisen siirtymän sopimukset koskevat maantieteellisiä alueita, joihin kohdistuu negatiivisia taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia vihreästä siirtymästä liittyen erityisesti energiantuotantoon liittyen. Niiden ensisijaisena tavoitteena on yritysten ja elinkeinoelämän ylläpitäminen ja työpaikkojen luominen, väestön pysyvyys Espanjan maaseutualueilla ja talouden monipuolistaminen paikallisten voimavarojen mukaisesti.

Oikeudenmukaisen siirtymän sopimukset valmistellaan aina osallistavassa prosessissa ja niiden tavoitteena on luoda päätöksiä kehityshankkeista ja investoinneista, joilla tavoitettiin päästään.

Sopimuksia on tehty vuodesta 2019 alkaen ja toistaiseksi niitä on sovittu 14 kpl ympäri Espanjaa. Sopimukset määrittävät kuuden askeleen mukaisessa prosessissa:

1. Maantieteellisen alueen määrittely, jota sopimus koskee
2. Alustava arvio alueen tilanteesta
3. Kansalaisten osallistaminen
4. Sopimuksen laatiminen
5. Loppuraportti
6. Investointien ja kehityshankkeiden identifioiminen

Toistaiseksi sopimusten määrittelyyn osallistuneet eivät ole olleet tyytyväisiä sopimusten neuvotteluun tai sisältöön. Prosessit on koettu hitaiksi, liian myöhäisiksi ja riittämättömiksi luomaan kestäviä työpaikkoja alueelle lyhytaikaisten projektien ulkopuolella. Tyytymättömyydestä huolimatta hiili- ja kaivosalueiden sulkemisesta kärsineiden alueiden asukkaat ovat sitoutuneita osallistumaan prosesseihin ja tekevät ehdotuksia, joilla oman alueen elinvoimaisuutta voitaisiin parantaa. Saattaa siis olla, että kyseessä on kriisiytyneen tilanteen aiheuttama tyytymättömyys, jota ei voisi millään prosessilla hoitaa tai uudenlaisen kuulemis- ja osallistavan prosessin aiheuttama epäluottamus ja tietämättömyys.

30 Rohrer, 2022. Nordregio, NJUST-project, julkaisematon raportti.

31 Citizens' convention on climate, n.d. The citizens' convention on climate, what is it? Verkko-sivu. Viitattu 24.1.2023.

32 Citizens' convention on climate, 2020. Citizens' convention on climate report.

Oikeudenmukaisen siirtymän sopimukset ovat keskeinen osa Espanjan oikeudenmukaisen siirtymän strategiaa, joka hyväksyttiin vuonna 2019 ja se sisältää viisivuotisen suunnitelman Espanjalle siirtyä vähähiiliseen talouteen. Oikeudenmukaisen siirtymän sopimusten lisäksi strategiassa määritellään nk. kiireellisen toiminnan suunnitelmat alueille, jotka ovat jo kärsimässä siirtymässä, sekä kolmikantasopimukset ammattiliittojen ja yritysten välillä, joissa määritellään eri osapuolten velvoitteet siirtymässä kullakin sektorilla.³³

Esimerkkejä maailmalta: Kalifornian ilmastoinvestoinnit (California Climate Investment)

Kalifornia sääti vuonna 2006 osavaltiota koskevan ilmastolain³⁴, jonka tavoitteena oli pudottaa osavaltion GHG päästöt vuoteen 2020 mennessä vuoden 1990 tasolle³⁵. Lain toimeenpanon tärkeimmäksi rahoittajaksi määriteltiin päästökauppaohjelma (Cap-and-Trade), joka on kiristänyt vapaita päästöosuuksia vuosittain koko ohjelman ajan. Päästökaupasta saadut tuotot on investoitu osavaltion kasvihuonekaasujen vähentämisen rahastoon³⁶ (*Greenhouse gas reduction fund, GGRF*), josta rahoitetaan projekteja, jotka sekä vähentävät päästöjä, että tuovat taloudellisia, ympäristöllisiä ja terveydellisiä hyötyjä. Hyötyjen tulisi kohdentua sekä koko Kalifornialle, että erikseen määritellyille prioriteettiyhteisöille ja heikommassa asemassa oleville yhteisöille.

Toukokuuhun 2022 mennessä rahastosta on investoitu 11,4 mrd dollaria, joista yli 5,4 mrd dollaria on kohdistettu suoraan prioriteettiväestöön. Kumulatiivisesti rahastosta on rahoitettu kymmeniä tuhansia projekteja ja projektien avulla on arvioitu vähentyneen 78,6 milj. tonnia CO₂-ekv. Projektit kohdentuvat erityisesti liikenteeseen, energiaan ja luonnonvarojen ja jätteen käsittelyyn.³⁷

Erillisessä laissa (*Senate Bill 535 and Assembly Bill 1550*) määritellään, että päästökaupan voitoista 35 % on hyödytettävä heikommassa asemassa olevia yhteisöjä ja vähävaraisia/vähätulaisia yhteisöjä ja kotitalouksia. Priorisoidut ja heikommassa asemassa olevat

33 Espanjan työ-, ympäristöterveys- ja ammattiyhdistysinstituutti (ISTAS) ja 1. de mayo -säätiö, 2022. Spain, a pioneer country in just transition.

34 Assembly bill no. 32. Chapter 488. An act to add division 25.5 (commencing with section 38500) to the health and safety code, relating to air pollution. Digital environmental legislative handbook. USC Schwarzenegger institute.

35 California Air Resources Board, 2018. AB 32 Global warming solutions act of 2006. September 28.2018.

36 California Climate Investments, n.d. Cap-and-trade dollars at work. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

37 California Climate Investments, n.d. Cumulative outcomes & annual report. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

yhteisöt määritellään väestölaskennan yhteydessä ja ovat kotitalouksia, joiden vuosiansiot ovat korkeintaan 80 % osavaltion keskituloista. Vuoteen 2022 mennessä n. 48 % investoinneista on hyödyttänyt prioriteettiväestöä joko niin, että projektit kohdistuvat suoraan alueelle, jossa vähätuloisia tai muuten heikommassa asemassa oleviin väestöihin kuuluvia kotitalouksia asuu, tai niin, että ne kohdistuvat ko. alueen ympärille esim. parempana julkisena liikenteenä tai puhtaampana ilmaa. 52 % investoinneista hyödyntää ensisijaisesti muita alueita Kaliforniassa kuin vähätuloisten alueita. Prioriteettiväestölle on myös luotu tukikeinoja projektirahoituksen hakemiseen investointirahastosta. Rahasto tarjoaa suoraan tukea hakemusten tekemiseen sekä projektin hallintaan sekä ylläpitää työryhmää, joka seuraa prioriteettialueiden kattavuutta projekteissa.³⁸

Kalifornia onnistui tavoitteessaan vähentää päästöjään vuoden 1990 tasolle vuonna 2016³⁹ mennessä ja tavoittelee hiilineutraaliutta vuoteen 2045 mennessä⁴⁰. Tässä mielessä laki siis on onnistunut ensisijaisessa tavoitteessaan. Epäselväksi ja kiistanalaiseksi jää kuitenkin, onko päästökauppa edistänyt jako-oikeudenmukaisuutta ja vahvistanut valmiiksi heikommassa asemassa olevien yhteisöjen mahdollisuutta elää hyvää elämää ilmastokriisin aikana.

Esimerkkejä maailmalta: Walesin tulevien sukupolvien laki ja komissaari

Walesin Tulevien sukupolvien hyvinvoinnin laki (*Well-being of Future Generations Act*⁴¹) vuodelta 2015 vaatii Walesin viranomaisia huomioimaan toimintansa pitkän ajan vaikutukset tuleville sukupolville sekä nykyisille ihmisille, jotka jo kärsivät esimerkiksi köyhyydestä tai terveyshaasteista, joita ilmastonmuutos pahentaa. Laki kattaa seitsemän hyvinvointitavoitetta, joita jokaisen viranomaisen tulee edistää⁴². Kyseessä ei ole vain ilmastolaki, vaan kestävän kehityksen laki, jonka tavoitteena on edistää YK:n kestävän kehityksen tavoitteita. Laissa kuitenkin mainitaan ilmastonmuutos useampaan kertaan. Laki ei liity päästöjen vähentämiseen, niistä määritellään kansallisessa ilmastolaissa, mutta laki määrittelee, että Walesin tulee yhteiskuntana elää kestävän kehityksen mukaisesti. Voisikin sanoa, että laki on askeleen edellä muita ilmastolakeja tai oikeudenmukaisen siirtymän lakeja, sillä laki edistää systeemistä kestävästä kehityksestä yhden kestävyyskysymyksen sijasta.

38 California Climate Investments, n.d. Priority populations. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

39 Environmental Defense Fund, 2018. Why it matters that California hits its 2020 emissions target four years early. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023.

40 California Air Resources Board, 2020. Latest GHG inventory shows California remains below 2020 emissions target. Verkkosivu. October 19, 2020.

41 Well-being of Future Generations (Wales) Act 2015 (anaw 2).

42 Welsh Government, 2021. Well-being of Future Generations, Essential Guide, 3rd edition.

Yksi lain erityisyys on, että siinä määritellään niin kutsutun tulevien sukupolvien komissaarin tehtävä⁴³, jollaista ei vaikuta olevan missään muualla maailmassa. Komissaarin tehtävä yleisesti on edistää kestävästä kehityksestä ja tulevien sukupolvien mahdollisuutta elää hyvää elämää sekä seurata tulevien sukupolvien hyvinvoinnin lain edistymistä. Parhaiten komissaarin tehtävää ja mandaattia voisi verrata Suomessa käytössä olevaan lapsiasiainvaltuutettuun tai tasa-arvovaltuutettuun. Tarkemmin komissaarin tehtäviin kuuluu eri viranomaisten avustaminen lain noudattamisessa, sitovien suositusten tekeminen niille viranomaisille, jotka eivät saavuta tavoitteitaan lain toimeenpanossa sekä seitsemän hyvinvointitavoitteen yhteen kokoavan tulevien sukupolvien raportin koostaminen. Komissaari tekee yhteistyötä Walesin vanhus-, lapsi-, sekä Walesin kielen komissaarien sekä Walesin hallituksen kanssa.

Tulevien sukupolvien komissaari aloitti työnsä 2016, ja yksi komissaari työskentelee yhden seitsemänvuotisen kauden. Komissaarin työ on ollut sekä paikallisesti että kansainvälisesti kiiteltä, ja monet Walesin viranomaiset haluavat työskennellä komissaarin kanssa sen kokonaisvaltaisen toimintatavan motivoimana.

3.3 Suomen ilmasto-oikeudenmukaisuustoimenpiteet

Myös Suomi seuraa pitkälti luvussa 3.2 esitettyä rakennetta siitä, miten oikeudenmukaisuus on otettu huomioon Suomen ilmastopolitiikassa. Heinäkuussa 2022 voimaan astuneen ilmastolain keskeisenä tavoitteena on varmistaa, että Suomi saavuttaa hiili-neutraalisuuden viimeistään vuonna 2035. Samalla asetettiin päästövähennystavoitteet vuosille 2030, 2040 sekä päivitettiin pitkän aikavälin tavoitetta vuodelle 2050. Laki on laajentunut koskemaan myös maankäyttösektoria ja siihen on lisätty nielujen vahvistamista koskeva tavoite. Lisäksi laissa määrätään suoraan muutamasta oikeudenmukaisuuteen liittyvästä teemasta. Syksyllä 2022 uutta ilmastolakia täydennettiin kuntien ilmastosuunnitelmia ja muutoksenhakua koskevalla sääntelyllä. Jatkossa uusi laki velvoittaa kunnat laatimaan ilmastosuunnitelman yksin tai yhdessä alueen muiden kuntien kanssa. Suomen ilmastopolitiikkaa, kuten ilmastolakia, on valmisteltu erilaisissa osallistavissa prosesseissa. Kuten monissa muissakin maissa, myös Suomessa tämän pöytäkirjan ulkopuolella on paljon toimintaa, joilla oikeudenmukaisuutta edistetään. Toimenpiteet ovat edelleen pistemäisiä, sillä niiden tulevaisuus seuraavilla vaalikausilla on epävarma (kuten esimerkiksi arvioinnin kohteena oleva ilmastopolitiikan pyöreä pöytä).

43 Office of the Future Generations Commissioner for Wales, n.d. Future Generations Commissioner for Wales. Website. Accessed on 24.1.2023.

Ilmastolain uudistuksella oli kaksi päätavoitetta: sitoa päästövähennystavoitteet ja hiili-neutraalisuustavoite lakiin ja vahvistaa ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuutta sekä kytkeä ilmastotoimet osaksi laajempaa kestävä kehityksen kehikkoa. Toisena erityiskysymyksenä ja tavoitteena laissa määritellään saamelaisten oikeuksien turvaaminen ilmastopolitiikassa. Nämä uudet tavoitteet on kirjattu suoraan lain ja sen suunnittelujärjestelmän tavoitteiksi lakitekstiin.

Laissa määritellään kaksi toimenpidettä, joilla oikeudenmukaisuutta voidaan edistää:

1. Ilmastopaneelin asettaminen
 - a. *Ilmastopaneelin tehtävänä on tuottaa, koostaa ja eritellä tieteellistä tietoa ja tunnistaa tietotarpeita ilmastomuutoksen hillitsemisestä ja siihen sopeutumisesta ilmastopolitiikan suunnittelua, toimeenpanoa, seurantaa ja päätöksentekoa varten. Näitä tehtäviä varten ilmastopaneeli antaa lausuntoja ilmastomuutoksen hillintään ja siihen sopeutumiseen liittyvistä ilmastopolitiikan asiakirjoista. Ilmastopaneeli voi tuottaa myös muita selvityksiä ja materiaaleja, joista se viestii tarpeen mukaan yleisölle ja päätöksentekijöille.*
2. Saamelaisten ilmastopaneelin asettaminen
 - a. *Saamelaisen ilmastoneuvoston tehtävänä on antaa lausuntoja 9–12 §:ssä tarkoitetuista ilmastopolitiikan suunnitelmista saamelaiskulttuurin edistämisen osalta. Saamelainen ilmastoneuvosto voi suorittaa myös muita ilmastomuutokseen sekä saamelaisten kulttuuriin ja oikeuksiin liittyviä tietopohjan tuottamista koskevia tehtäviä. Saamelaisen ilmastoneuvoston jäsenelle voidaan maksaa tehtävän hoitamisesta kohtuullinen palkkio.*

Lain valmistelussa määriteltiin, että nuoret ja saamelaiset ovat normaalin tehostetun kansalaiskuulemisen osalta priorisoituja ihmisryhmiä, joita tulee kuulla lakia valmisteltaessa. Molempia erityisryhmiä kuultiin laajasti, ja mm. Nuorten Agenda2030 -ryhmä valmisteli oman kannanoton ilmastolaista. Nuorten vaatimuksena oli nuorten oman ilmastoneuvoston perustaminen. Ilmastolain päivityksen yhteydessä tehtiin myös selvitys ilmastolain kytkennöistä perus- ja ihmisoikeuskysymyksiin⁴⁴. Ilmastopolitiikan suunnitelmien valmis-

44 Ekroos ym., 2020. Ilmastolain kytkennöistä muuhun lainsäädäntöön sekä perus- ja ihmisoikeuskysymyksiin. Ympäristöministeriön toimeksiannosta 2020 laadittu selvitys. Aalto-yliopisto.

telussa veloitetaan kuulemaan laajempaa yleisöä. Ilmastolain mukaan suunnitelmien laatimisen yhteydessä on arvioitava myös niiden taloudelliset ja sosiaaliset sekä muut vaikutukset.⁴⁵

Ilmastopolitiikan suunnittelujärjestelmään kuuluvat

1. Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelma
2. Pitkän aikavälin ilmastosuunnitelma
3. Kansallinen ilmastomuutokseen sopeutumissuunnitelma
4. Maankäyttösektorin ilmastosuunnitelma

Näiden kaikkien osien tekemisessä, päivittämisessä ja seurannassa painotetaan osallistavaa prosessia, jolla pyritään myös varmistamaan oikeudenmukaisuuskysymysten huomioiminen, mutta mitään varsinaista pysyvää tai laissa määriteltyä kansalaisosallistumismekanismia ei veloiteta tekemään. Esimerkiksi Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelman (KAISU) verkkokyselyyn vastasi yli 18 000 kansalaista⁴⁶.

Ilmastolain lisäksi kuluneella vaalikaudella Suomessa on tehty useita kokeiluja, jotka liittyvät ilmasto-oikeudenmukaisuuteen. Tässä arviointiraportissa käsiteltävä ilmastopolitiikan pyöreä pöytä ja IPP:n alaisuudessa toiminut kansalaisraati⁴⁷ ovat näistä merkittävimmät toimenpiteet. Kansalaisraatia kuultiin suunnittelujärjestelmän toimenpiteiden päivityksen, erityisesti KAISU:n päivityksen yhteydessä. Kansalaisraadista saatua palautetta hyödynnettiin KAISU:n valmistelussa ja sisällytettiin suunnitelmaan mukaan.

Ilmastolain ohella Suomen ilmastotoimien oikeudenmukaisuuden edistämisen kokonaisuuteen liittyy myös energia- ja ilmastostrategian muodostaminen ja toimeenpano, jossa eri hiili-intensiivisille toimialoille on tehty vähähiilisyystiekarttoja, jotka sisältävät myös toimenpiteitä, joilla tavoitellaan sosiaalisten vaikutusten minimoimista.

Temaattisesti Suomessa yksi isoimmista oikeudenmukaisen siirtymän kysymyksistä on turvetuotannon alasajo. Energiaturpeen alasajoon liittyviä kysymyksiä on ratkottu niin energia- ja ilmastostrategian valmistelussa kuin omassa erillisessä turveryhmässään⁴⁸. Lisäksi turvetuotantoalueet saavat tukea EU:n oikeudenmukaisen siirtymän mekanismista (JTF).

45 Finlex, 423/2022. Ilmastolaki. Viitattu 23.1.2023.

46 Ympäristöministeriö, n.d. Keskipitkän aikavälin ilmastopolitiikan suunnitelma. Verkkosivu. Viitattu 23.1.2023.

47 Ympäristöministeriö, 2021. kansalaisraatia testattiin Suomessa ensimmäistä kertaa ilmastopolitiikan valmistelun tukena. Tiedote 26.8.2021.

48 Työ- ja elinkeinoministeriö, n.d. Laaja-alainen työryhmä selvitti turpeen käytön näkymiä. Verkkosivu. Viitattu 23.1.2023.

Sekä turveryhmän että Suomen JTF-tuen käytön tavat ja tavoitteet mukailevat useita kansainvälisiä esimerkkejä, joissa on tuettu erityisesti kaivostyöläisiä kaivosten sulkeuduttua esimerkiksi Espanjassa, Isonsa-Britanniassa sekä Kanadassa. Irlannissa sen sijaan on tuettu myös turvetuottajia. Samankaltaisia keinoja eri maissa verrattuna suomalaisten turvetuotantoalueiden tukemiseen ovat mm:

- yleinen tuki koulutukseen joko kansallisesti tai alueellisesti,
- suora tuki turvetyöläisten (tai kaivostyöläisten) koulutukseen
- yleisen aluetuen kasvattaminen seudulle, jossa tuotantoa lakkautetaan yleisen palvelutason ylläpitoon verotulojen laskiessa
- yrittäjyytukea uusien yritysten perustamiseen tai innovaatiotyön kehittämiseen

3.4 Oikeudenmukaisen siirtymän toimet ovat vielä nuoria

Kuten tieteellisen kirjallisuuden osalta, myös kansainvälisiä esimerkkejä maiden tai alueiden toiminnasta on vielä suhteellisen vähän ja ne ovat melko tuoreita, jolloin niiden vaikutuksia ei ole vielä arvioitu. Suuri osa nimenomaisesti oikeudenmukaiseen siirtymään liittyvistä toimenpiteistä on aloitettu vuoden 2018 jälkeen, ja näistä suurin osa vuoden 2020 jälkeen. Ennen vuoden 2018 IPCC:n ilmastomuutosraporttia ilmasto-oikeudenmukaisuus ja ilmastomuutokseen sopeutuminen tai päästöjen vähentämiseen liittyvä oikeudenmukaisuuskeskustelu on nähty lähinnä globaalien etelän maita ja kehitys yhteistyötä koskevassa yhteydessä.

Vaikka ilmasto-oikeudenmukaisuus on noussut agendoilla uutena asiana, tunnistetut toimenpidekokonaisuudet sisältävät suhteellisen perinteisiä sosioekonomisia toimenpiteitä, jotka kohdistuvat pitkälti sellaisiin ihmisryhmiin, joihin on jo muutoinkin kohdistettu valtion tukipolitiikkaa. Nyt ne vain liitetään osaksi ilmastopolitiikan kokonaisuutta, jolloin tukitoimilla on kaksi eri tarkoitusta: päästöjen vähentäminen ja sosiaalisten tavoitteiden toteutuminen samaan aikaan. Näin ollen keinot saattavat olla vanhoja, mutta vasta vuoden 2018 jälkeen niitä on alettu yhdistää ilmastopolitiikkaan.

Suomen toimenpiteet myötäilevät jo kansainvälisesti vallalla olevaa mallia, jossa ilmasto-oikeudenmukaisuutta edistäviä toimenpiteitä sidotaan ilmastolakiin ja erillisiin ilmastostrategioihin. Kansalaisten ja sidosryhmien osallistaminen sekä ilmastopaneelin kaltaisten toimielinten institutionaalinen asema osana ilmastolakia on edelleen muualla maailmassa harvinainen, mutta ei uniikki ratkaisu. Myöskään päästöintensiivisten toimialojen alasajosta johtuvien kulujen korvaamiseen ei löydetty täysin poikkeavia malleja Suomen JTF-rahaston käytön muodoista. Voisikin siis sanoa, että Suomen toimenpiteet ovat hyvin linjassa kansainvälisen kärjen kanssa.

4 IPP:n toiminnan arviointi

Tässä luvussa käsitellään työssä toteutetun IPP:n toiminnan arvioinnin tuloksia. Luku on jäsenhely arviointikysymysten mukaiseen järjestykseen kattaen toimintamallin toimivuuden, arvion toiminnan sisällöllisestä kohdentumisesta ja havainnot IPP:n aikaansaamista vaikutuksista. Tarkemmat arviointikysymykset on esitetty luvun 1 laatikossa 1.

4.1 IPP:n toimintamallin toimivuus, tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus

Kokousten toimintamalli

Yleisesti IPP:n kokoustava toimintamalli on palvellut tarkoitustaan, ja se on koettu hyvänä. Arvioinnin haastattelunäkemyksissä korostui, että keskustelevia kokouksia tarvitaan, ja että toiminnan tavoitteen kannalta keskustelu jäsenten kesken on arvokasta. IPP:n kokoustavan toiminnan on nähty kehittyneen alun jälkeen jäsenten välistä keskustelua entistä paremmin edistäväksi.

Formaattina IPP:tä tarvitaan pitkäjänteisen keskustelun mahdollistamiseen ilmastopolitiikasta. Käytännössä IPP:n kokousten on koettu edistävän sitä, että jäsenorganisaatiot oppivat toisensa kantoja ilmastopolitiikan kysymyksissä.

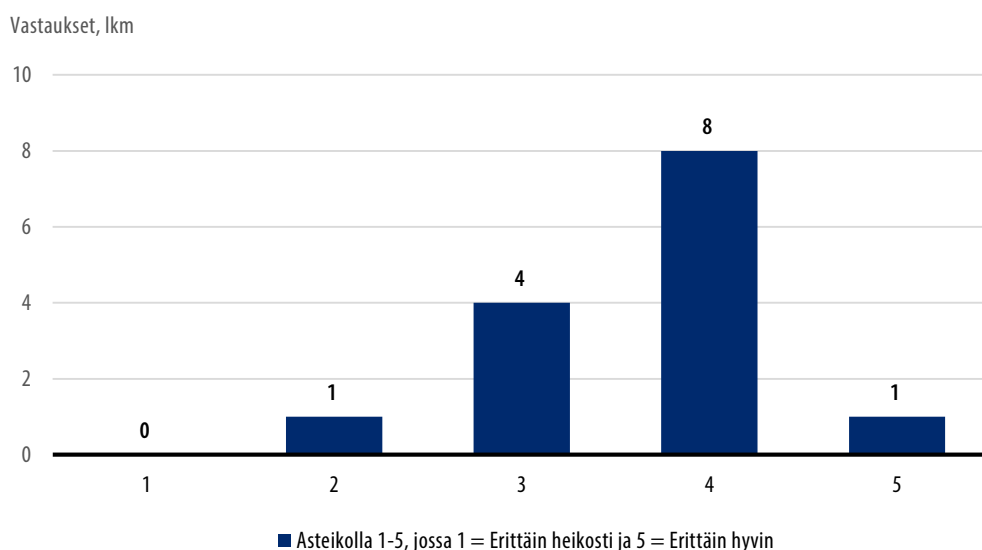
IPP:n kokouksissa on sen ensimmäisellä toimikaudella kuitenkin jäänyt vain vähän tilaa informaaliselle ajatustenvaihdolle, aidolle keskustelulle, uusien aiheiden nousemiselle sekä tasapuolisen äänenkäytön mahdollistamiselle. Koronapandemian mukana tuomat etäkokousjärjestelyt ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että mahdollisuudet informaaliin vuorovaikutukseen ovat olleet vähäiset. Yleisinä haasteina keskustelulle ja vuorovaikutukselle

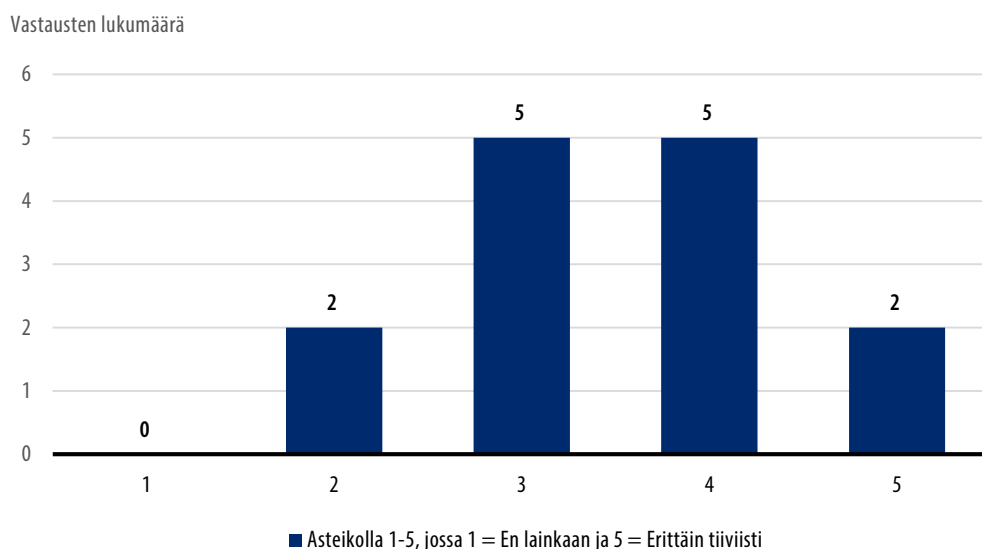
haastatteluissa mainittiin valmiiksi valmistellut IPP:n jäsenten kannat, jotka kokouksissa vain lausuttiin ääneen ilman että niiden ympärillä käynnistyi keskustelua; roundtable-kokousmenetelmä; sekä riittävän yhteisen näkemyksen puute. Myös puheenvuorojen aikarajausten puuttuminen ja puheenvuorojen epätasainen jakautuminen nähtiin etätoteutuksen kokousteknisenä haasteena.

Yleisesti arvioinnin kyselyyn vastanneista 57 % koki kuitenkin, että IPP:n kokousten valmistelu ja toteutus ovat onnistuneet hyvin suhteessa sen tarkoitukseen ja tavoitteeseen (kuva 3). Kokousten osallistujille ennen kokouksia jaetut kysymykset, videoidut alustukset sekä kokousajan varaaminen keskustelulle koettiin kaikki hyvinä käytäntöinä. Dialogisuus ei ainoastaan kokousten aikana vaan myös kokousten välillä nähtiin tärkeänä. Jäsenten aktivointi myös kokousten välillä työskentelyyn nostettiin esiin mahdollisena kokousten sujuvoittamisen keinona. Puheenjohtajistolle on jo ensimmäisellä kaudella järjestetty valmistelukokouksia noin viikko ennen kokousta.

Pyöreän pöydän kokousrytmin (19 kokousta kaudella 2020–2023) toimivuus näyttyy neutraalina. Arvioinnin kyselyyn vastanneista 35 % raportoi olleensa tiiviisti ja 14 % hyvin tiiviisti mukana IPP:n toiminnassa (kuva 4). Kun huomioidaan tarve aktivoida jäsenten työskentelyä myös kokousten välillä, kokousrytmi voisi olla harvempi. Tällöin toimintamallin tueksi tarvitaan valmistelevaa asiantuntijatyöskentelyä. Tätä valmistelua voitaisiin esimerkiksi tehdä jäsenorganisaatioiden substanssiasiantuntijoista koostuvassa asiantuntijatyöryhmässä, joka valmistelisi ja tukisi päättäjätason pyöreän pöydän keskustelua (vrt. COP-kokousten virkahenkilövalmistelu ja poliittinen kokous).

Kuvio 3. Kuinka hyvin IPP:n kokousten valmistelu ja toteutus onnistui suhteessa sen tarkoitukseen ja tavoitteeseen? (n=14)

Kuvio 4. Kuinka tiiviisti olet ollut mukana IPP:n toiminnassa? (n=14)**Laatikko 5: IPP:n toimintamalliin liitettyjä hyviä käytäntöjä.****Hyviä käytäntöjä:**

- Jäsenille on jaettu etukäteen kokousten aiheisiin liittyvät kysymykset, joihin on toivottu vastauksia
- Kokouksia varten on tuotettu videoituja alustuksia
- Kokousaikaa on varattu keskustelulle

IPP:n kokoonpano ja edustavuus

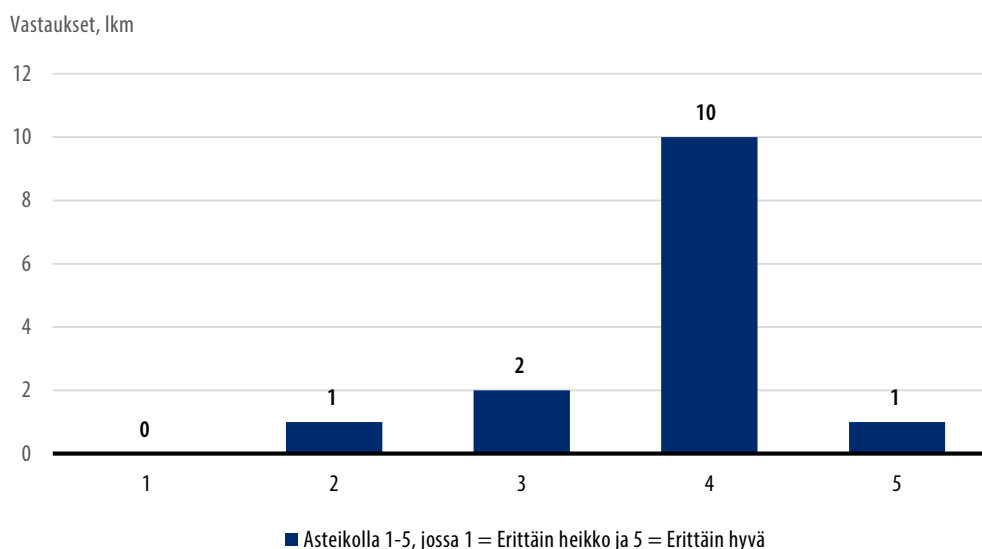
Yleisesti ottaen IPP:n kokoonpano on vastannut hyvin sen tarkoitusta. Arvioinnin kyselyyn vastanneista 71 % koki, että IPP:n kokoonpano on ollut hyvä suhteessa IPP:n tarkoitukseen ja tavoitteeseen (kuva 5). Korkean tason edustus ilmastopolitiikan pyöreän pöydän kokoonpanossa on tärkeää sille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Esiin nostettiin myös näkökulma, että IPP:n kokoonpanossa on hyvä olla mukana sekä asiantuntijoita että

ylimmän tason päättäjiä, sillä ilmastopoliittiseen keskusteluun tarvitaan myös syvää asiantuntijuutta. Jotkut näkivät ilmastoasioiden ymmärryksen eritasoisuuden jäsenten välillä toisaalta haasteena.

IPP:n kokoonpano tasapainottelee samaan aikaan laajan edustavuuden ja keskustelun mahdollistavan, rajatun jäsenmäärän välillä. IPP:n jäsenten määrä on nykyisellään suuri ja toimivan keskustelun kannalta ääriarjoilla. Jäsenten suuren määrän nähtiin vaikeuttavan keskustelemaan toimintatavan toteutumista, vaikka ryhmän koon pienentäminen olisi haastavaa edustavuuden kannalta. IPP:n kokoonpanon rajaamista on punnittava, jotta varmistetaan tavoitteiden ja tarkoituksen kannalta järkevä tasapaino edustavuuden ja keskustelun mahdollistamisen välillä. Myös valmisteleva asiantuntijaryhmä nähtiin yhtenä lisävaihtoehtona nykyiselle kokoonpanolle ja toimintamallille. IPP:n uskottavuuden kannalta nähtiin tärkeänä, että puheenjohtajana toimii pääministeri, jonka aktiivinen osallistuminen kokoustoimintaan olisi tärkeää.

Vaikka IPP:n kokoonpano on yleisesti toimiva, keskustelua herätti eri sektorien äänenkäytön tasapuolinen jakautuminen. Haastatteluissa nostettiin esiin erityisesti elinkeinoelämän muita vahvempi äänenkäyttö sekä ammattiliittojen suuri osuus jäsenten kokoonpanossa. Elinkeinoelämälle keskeiset teemat ovat myös kokousmuistioden perusteella korostuneet.

Kuvio 5. Kuinka onnistunut IPP:n kokoonpano (osallistujat) on ollut suhteessa IPP:n tarkoitukseen ja tavoitteeseen? (n=14)

IPP:n toimintamallin toimivuus, tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus: muu toiminta

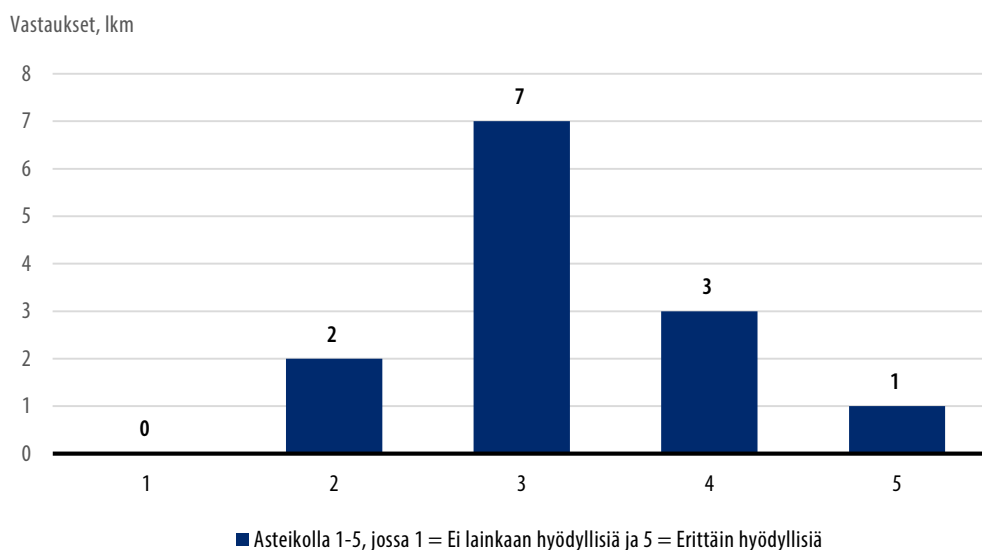
IPP:n muun toiminnan kohteena ovat olleet kansalaiset, paikallistason järjestöt, lapset ja nuoret, tiedeyhteisö sekä muut IPP:n kokoustoiminnasta poikkeavat tahot. IPP:n jäsenillä oli käytännössä hyvin vähäinen näkymä muuhun toimintaan. Monet eivät olleet näistä lainkaan tietoisia tai tiesivät yksittäisistä toimista ainoastaan otsikkotasolla. Arvioinnin kyselyyn vastanneista 53 % arvioi muun toiminnan keskimääräisesti hyödyllisinä suhteessa IPP:n tarkoitukseen ja tavoitteeseen (arvosana 3 asteikolla 1–5) (kuva 6).

Yleisesti muu IPP:n kokousten lisäksi käynnistetty toiminta nähtiin positiivisena tai neutraalina. Erityisesti kansalaisraati ja nuorten IPP nähtiin perusteltuna ja tärkeänä osallistamisen muotona, joita on syytä jatkaa tulevaisuudessakin. Nuorten IPP:tä ehdotettiin haastattelussa jopa pysyväksi malliksi. Muiden toimintojen arvona nähtiin niissä käytetyt kansalaisia osallistavat menetelmät.

Muut toimet näyttäytyvät IPP:n ensimmäisellä kaudella sihteeristövetoisina. Muun toiminnan valmistelu ja syöttö IPP:n kokouksiin on kokouspöytäkirjojen ja haastattelujen perusteella ollut vähäistä. Poikkeuksen muodostaa näiden joukossa kansalaisraati, jonka tuloksia käsiteltiin myös IPP:n kokouksessa.

Koska jäsenet voisivat olla muun toiminnan ideoinnin resurssi, olisi heidän osallistamisensa suunnitteluun tärkeää. Jatkossa olisikin hyvä huomioida suunnittelussa muun toiminnan strategisuus ja kytkös IPP:n kokoustoimintaan. Muun toiminnan resursointi ja painoarvo suhteessa IPP:n tarkoitukseen ja tavoitteeseen olisi jatkossa pohdittava huolellisesti.

Kuvio 6. Kuinka hyödyllisiä ovat mielestäsi olleet IPP:n käynnistämät muut toimet suhteessa sen tarkoitukseen ja tavoitteeseen? (n=13)

Taulukko 3. Ilmastopolitiikan pyöreän pöydän muu toiminta.

Ajankohta	Toiminnan tyyppi	Toiminnan kuvaus
14-15.9.2022	EEAC-konferenssiin osallistuminen ja yhteissession organisointi ilmastopaneelin kanssa	Session tavoitteena oli tarkastella oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ilmastonmuutoksen vaikutusten ja hillintätoimenpiteiden myötä työelämässä tapahtuvaa murrosta.
3-6/2022	Ilmastoneuvola-esiselvityshanke	Työ kartoitti valtakunnallisesti toteutettavissa olevia keinoja, joiden avulla äitiys- ja lastenneuvolat voisivat olla edistämässä yksilöiden kestävämpää arkea ja hyvinvointia.
24.5.2022	Nuorten ilmastopolitiikan pyöreä pöytä	Tilaisuuden tarkoituksena oli keskustella nuorten näkemyksistä kansalliseen ilmastopolitiikkaan, mitä valtion tulisi tehdä ylisukupolvisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi ja pohtia, miten yhteistyötä nuorten ja päättäjien kanssa voitaisiin jatkossa kehittää.

Ajankohta	Toiminnan tyyppi	Toiminnan kuvaus
4.11.2021	Agenda 2030 -tiekarttatyö	IPP:n kuuleminen osana Agenda 2030-tiekarttatyötä.
Kevät 2021	Kansalaisraadın toteuttaminen	Raadın tehtävänä oli pohtia kansallisten ilmastotoimien reiluuata ja tehokkuutta. Kansalaisraatiin osallistui 33 satunnaisesti valittua kansalaista, jotka muodostivat keskustellen puntaroidun kansalaismielipiteen keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelman (KAISU) ilmastotoimista.
24.9.2020	IPP:n, talousneuvoston ja keke-toimikunnan julkinen yhteiskokous	Kokouksessa keskusteltiin erityisesti oikeudenmukaisen siirtymän tulonjakovaikutuksista ja vihreästä elvytyksestä sekä pohdittiin valtion, yritysten ja kansalaisten rooleja oikeudenmukaisessa siirtymässä.

4.2 IPP:n sisällöllisen kohdentumisen osuvuus

IPP:n kokouksissa on käsitelty monipuolisesti laajaa joukkoa Suomen ilmastopolitiikan keskeisiä aiheita, kuten ilmastopolitiikan suunnitelmia, EU:n ilmasto- ja energiapakettia, sektorikohtaisia ilmastopolitiikan asiakokonaisuuksia sekä kunnallistason ilmastokysymyksiin ja rahoitukseen liittyviä aiheita.

Yleisesti ilmastopolitiikan pyöreän pöydän aiheet on nähty hyvinä ja informatiivisina ja taustoittavat esitykset opettavaisina. Arvioinnin kyselyyn vastanneista 50 % piti kokousten aihevalintoja hyvinä suhteessa IPP:n tarkoitukseen ja tavoitteeseen (kuva 7). Kokousaiheiden koettiin olevan opettavaisia ja edistävän myös jäsenten keskinäistä verkostoitumista ja kantojen oppimista.

Haastatteluista nousi jonkin verran huomioita aiheiden vähäisestä uutuusarvosta sekä siitä, miten aiheet ovat vastanneet ympäröivän maailman muutoksiin. Sisältöjen ei nähty myöskään seuraavan aikaa siten, että ne olisivat kytkeytyneet muihin keskeisiin kestävyys-haasteisiin. Kokouksissa käsitellyt asiat ovat kattaneet sellaisia aiheita, joista pyöreän pöydän ympärillä kokoontuvat tahot lausuvat muutenkin toisissa yhteyksissä. Kokousteknisistä syistä aiheiden asiasisältöjen keskustelulle syvällisesti ei myöskään aina ole ollut riittävästi aikaa erilaisten näkemysten esiintuomiseksi.

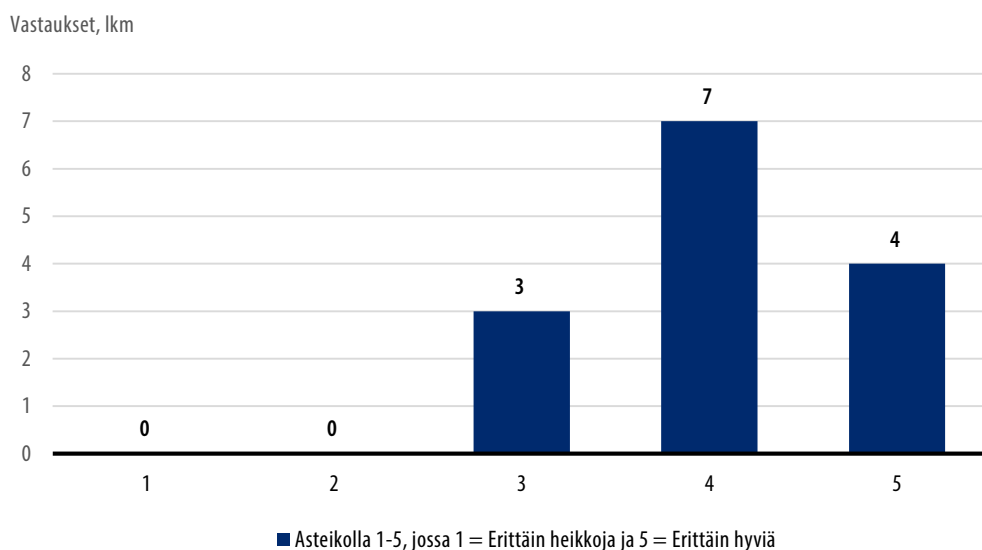
Haastatteluissa nousi esiin tarve ennakoivalle otteelle IPP:n kokousten aiheiden ja sisältöjen valinnassa, jotta IPP voisi toimia entistä vahvemmin osana valmistelua. IPP:n työn toivottiin entistä enemmän vaikuttavan tai ohjaavan ilmastopolitiikan keskeisten asiakokonaisuuksien valmistelua. IPP:n kokousten ja niissä käsiteltyjen aiheiden arvioitiin ajoituneen myöhäiseen vaiheeseen valmisteluprosesseissa, jolloin sisältöihin ei voitu enää vaikuttaa muulla tavalla kuin kommentoimalla. Käytännössä kuitenkin IPP:n aiheiden ajoitukset kytkeytyvät monitahoiseen valmisteluajatauluun ja -prosessiin. Siihen vaikuttaminen, milloin IPP voi keskustella aiheesta, on haastavaa.

IPP:n kokousaiheiden joukkoon kaivattiin lisää ns. "hoksauttavia", uusia ajatuksia herättäviä aiheita, minkä lisäksi aiheiden toivottiin luovan agendajatkumoa. Kokousten rinnalle ehdotettiin toimeenpanevaa toiminnan komponenttia, joka veisi tulokset käytäntöön esimerkiksi projektina. Kokouksiin toivottiin mukaan myös osiota, jossa käydään läpi edellisen kerran aihe, se mitä asiasta sovittiin ja millä tavalla sitä edistetään.

Kokouksiin toivottiin liitettävän selkeämmin konkreettisia toimenpiteitä ja seurantaan jäsenten vastuulle. Vuorovaikutus kestävän kehityksen toimikunnan kanssa ja siitä syntyvän synergian vahvistaminen nähtiin tärkeänä. IPP:ltä toivottiin myös roolia muun muassa ilmastoon ja energiaan liittyvien strategioiden kuulemisessa sekä keskustelun edistämisestä siitä, mitä EU:n ilmastopolitiikalta Suomessa halutaan.

Kokouspöytäkirjojen perusteella jäsenistö on nostanut tiettyjä teemoja muita useammin esille kokousten kommentaissa ja keskusteluissa. Läpi kauden toistuvien teemojen joukossa korostuvat mm. elinkeinoelämään liittyvät teemat, luontokato ja biodiversiteetti, osaaminen, sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus sekä sähköistyminen. Myös turve toistui kokousten keskusteluissa etenkin IPP:n toimikauden alussa. Hiilikädenjälki, julkiset hankinnat sekä työllisyysvaikutukset korostuivat myös mainittujen aiheiden joukossa.

Kuvio 7. Kuinka onnistuneita IPP:n kokousten aihevalinnat olivat mielestäsi suhteessa sen tarkoitukseen ja tavoitteeseen? (n=14)

Taulukko 4. IPP:n kokouksissa käsitellyt aiheet.

Päivämäärä	Kokouksissa käsitellyt aiheet
1. kokous 28.5.2020	Toimet hiilineutraaliuden edistämiseksi COVID-19-kriisin jälkeen.
2. kokous 27.8.2020	1) keskeisimmät haasteet päästöjen vähentämiseksi siten, että hiilineutraaliustavoite saavutetaan, 2) miten energiaverotusta tulisi kehittää seuraavien 10-15 vuoden aikana, 3) mikä on verotuksen rooli hiilineutraaliustavoitteen saavuttamiseksi ja 4) miten taataan oikeudenmukainen siirtymä.
3. kokous 24.9.2020	Yhteiskokous keke-toimikunta, talousneuvosto ja IPP. Teema: Oikeudenmukainen siirtymä hiilineutraaliin yhteiskuntaan.
4. kokous 28.10.2020	Liikenteen päästövähennystoimet ja fossiilittoman liikenteen tiekartta.
5. kokous 2.12.2020	Ilmastolain uudistaminen.
6. kokous 8.2.2021	Vähähiiliset tiekartat.
7. kokous 11.3.2021	Maankäyttösektorin päästövähennykset sekä hiilinelut.
8. kokous 3.5.2021	Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelma (KAISU). Kokouksessa keskityttiin erityisesti liikenteen, ruoan sekä rakennusten päästövähennyskeinoihin.

Päivämäärä	Kokouksissa käsitellyt aiheet
9. kokous 17.6.2021	Ilmasto- ja energiastrategia. Lisäksi tavoitteena oli keskustella oikeudenmukaisuuden eri näkökulmista, jotka tulisi huomioida ilmasto- ja energiastrategian valmistelussa.
10. kokous 25.8.2021	EU:n ilmasto- ja energiapaketti.
11. kokous 13.10.2021	Vähähiilisen kiertotalouden sopimus.
12. kokous 9.12.2021	Vähähiilinen rakentaminen.
13. kokous 28.2.2022	Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelman (KAISU) toimien riittävyys. KAISU-ilmastosuunnitelmaa oli käsitelty pyöreässä pöydässä edellisvuoden keväällä ja suunnitelma oli lausunnolla vuodenvaihteen yli joulutammikuussa.
14. kokous 22.3.2022	Maankäyttösektorin ilmastosuunnitelma (MISU). Pyöreässä pöydässä on keskusteltu maankäyttösektorin ilmastotoimenpidekokonaisuuden valmistelutilanteesta viime vuoden maaliskuussa.
15. kokous 20.4.2022	Kuntien ilmastotyö.
16. kokous 8.6.2022	Kansallisen ilmastomuutokseen sopeutumissuunnitelman (KISS2030) valmistelu.
17. kokous 15.9.2022	Energiakriisi ja vihreä siirtymä: kansalliset sekä EU-tason keskeiset toimet, joilla energiamarkkinoita voitaisiin vakauttaa ja samalla edistää vihreää siirtymää sekä toimiin liittyvistä oikeudenmukaisuuden eri näkökohdista.
18. kokous 27.10.2022	Vihreän siirtymän rahoitus.
19. kokous 8.12.2022	Oikeudenmukaisuus ilmastotoimissa ja -suunnitelmissa.

4.3 IPP:n toiminnan tulokset ja vaikuttavuus

Tulosten hyödyntäminen ja vaikutukset

IPP:n vaikuttavuus syntyy ennen kaikkea sen kyvystä tuoda yhteen yhteiskunnan eri osien edustajat ja edistää näiden tahojen dialogia ja tiedonvaihtoa. IPP:n kautta sen jäsenorganisaatiot ovat voineet kuulla ja välittää näkemyksiä sidosryhmille ja päättäjille. Valmistelijoiden suuntaan on olemassa myös virallisia reittejä, kuten kuulemiset ja lausunnot, joiden kautta jäsenet voivat välittää näkemyksiään. Olennaisinta onkin ollut IPP:n jäsenorganisaatioiden välinen tiedonvaihto ja toisten organisaatioiden näkemysten oppiminen.

Jäsenorganisaatioiden välillä oli kuitenkin näkemuseroja siitä, ovatko IPP:ssä saadut tiedot olleet ajantasaisia ja uutuusarvoltaan merkittäviä suhteessa muuten saatavilla olevaan tietoon ilmastotoimista.

IPP:n ensimmäisen kauden tulosten hyödyntämisestä ilmastopolitiikan valmistelussa on haastavaa tuottaa selkeää arviota. IPP:n kokouspöytäkirjoista ei riittävästi käy ilmi se, miten tuloksia on hyödynnetty esimerkiksi ministeriötyöryhmän kokouksissa. Osaan pöytäkirjoista on kuitenkin kirjattu, mihin keskustelun tuloksia käytetään. Toisaalta pöytäkirjoissa ei ole raportoitu, mitä edellisten kokousten tuloksilla on lopulta tehty. Arvioinnin perusteella myöskään IPP:n jäsenet eivät ole tietoisia siitä, mihin vaiheeseen valmistelua IPP:n keskustelut syöttävät tai mitä keskustelun tuloksilla tehdään. Haastatteluiden rajauksista johtuen näkemykset tulosten hyödyntämisestä nojaavat IPP:n jäsenten, eikä esimerkiksi virkamiesten, näkemyksiin. Yksittäisiä konkreettisia tuloksia tuotiin kuitenkin esiin, kuten se, että kansalaisraadun tuloksia on hyödynnetty KAISUn valmistelussa.

Viestinnän tulokset ja vaikuttavuus

IPP:n asettamat viestinnän tavoitteet on osittain saavutettu. Tavoite keskeisten sidosryhmien, kuten jäsenten taustaorganisaatioiden, kestävän kehityksen toimikunnan ja ilmasto- ja energiapoliittisen ministeriöryhmän pitämisestä tietoisina hallituksen ilmastopolitiikan toimista ja vuorovaikutteisuuden lisäämisestä valmistelussa voidaan katsoa saavutetuksi. Kuitenkin suuri yleisö ja muut kuin IPP:ssä edustetut sidosryhmät ovat jääneet vähemmälle huomiolle IPP:n viestinnässä. Näiden sidosryhmien osalta tavoitettavuuden ja vuorovaikutteisuuden lisäämisen toimenpiteet olisivat voineet olla vahvempia.

Määrällisesti julkista keskustelua on saatu aikaan (ml. sosiaalisen median osumat ja media-osumat), mutta laadullisesti keskustelevuutta on vähänlaisesti. IPP:n korkean tason edustuksen, taustaorganisaatioiden ja puheenjohtajuuden mukana tuomaan potentiaaliin nähden IPP:n näkyvyys mediassa olisi voinut olla suurempaa.

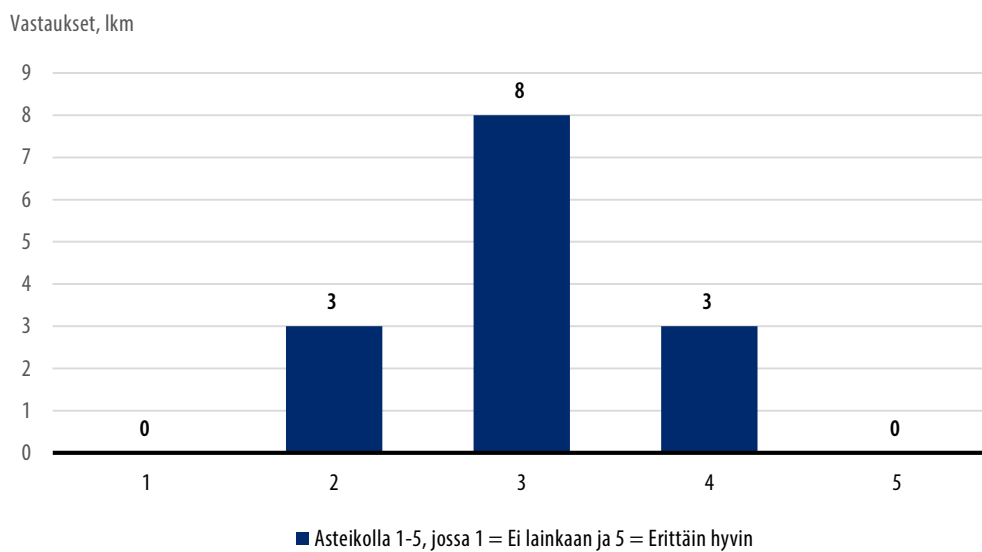
IPP:n tavoitteiden toteutuminen

Ilmastopolitiikan pyöreän pöydän tarkoituksena on luoda yhteistä ymmärrystä ja näkymää siitä, miten Suomessa voidaan siirtyä oikeudenmukaisesti hiilineutraaliin yhteiskuntaan nopeutetulla aikataululla vuoteen 2035 mennessä. IPP on onnistuneesti tuonut yhteen ilmastopolitiikan keskeiset sidosryhmät. Kuitenkin IPP:n kokousten todellinen vaikutus ilmastotoimien kansalliseen valmisteluun vaikuttaa vähäiseltä. Ainakaan sen vaikutuksia ei ole selkeästi kirjattu IPP:n kokousmuistioihin tai annettu tiedoksi jäsenorganisaatioille. Kyselyyn vastanneista 57 % koki, että IPP on saavuttanut tarkoituksensa ja tavoitteensa keskimääräisesti (kuva 8).

Keskustelu ja muiden näkökulmien kuuleminen ovat omiaan lisäämään ilmastotoimien hyväksyttävyyttä. Arvioinnissa ei kuitenkaan ole tullut esiin erityisiä havaintoja siitä, että IPP:n toiminta olisi merkittävästi lisännyt hyväksyttävyyttä. Enemmän voidaan sanoa, että se on toiminut tiedonvaihdon kanavana. Jäsenten näkemysten suurissa linjoissa ei myöskään liene tapahtunut muutoksia IPP:n myötä. Sen sijaan yksittäisissä asiakysymyksissä, kuten esimerkiksi koulutuksessa, ymmärrys yhteistyömahdollisuuksista on lisääntynyt.

Yhteisen ymmärryksen luomisessa jäsenten väliset ja jäsenorganisaatioiden sisäiset keskustelumahdollisuudet ovat keskeisiä. Koronapandemian aikana jäsenten välinen yhteiskeskustelu on käytännössä kuitenkin jäänyt vähäiseksi.

Kuvio 8. Kuinka hyvin IPP on mielestäsi saavuttanut tarkoituksensa ja tavoitteensa? (n=14)

5 Tulevaisuuden tarpeet ja vaihtoehtoiset toimintamallit IPP:n kaltaiselle toiminnalle

5.1 Arvioinnin johtopäätökset tulevaisuuden tarpeista

Arviointitiimi toteaa, että IPP:n toimintaa tulisi tulevaisuudessa jatkaa. IPP ja sen toiminta on tarpeellista sidosryhmien välisen ilmastopoliittisen keskustelun edistämiseksi, eikä vastaavaa korkean tason foorumia keskustelulle ole. Arvioinnin kyselyyn vastanneista 70 % arvioi IPP:n kaltaisen toiminnan tärkeäksi tai erittäin tärkeäksi tulevaisuudessa (kuva 9). Pitkäaikaisia, yhteen tuovia mekanismeja ja korkean tason päättäjien kesken käytävää keskustelua tarvitaan edelleen.

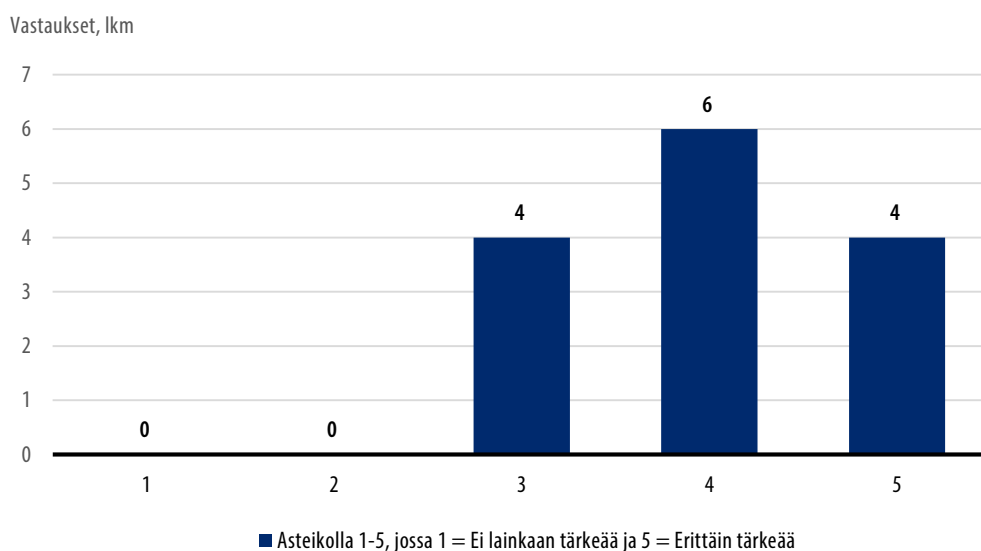
Pyöreän pöydän kokouksiin perustuva toimintamalli on jäsenten keskuudessa nähty yleisesti hyvänä perustana, mutta toimintaa tulisi jatkossa kehittää. IPP:n kokoonpanoa ja sen rajausta on tärkeää punnita jäsenmäärän mahdollistaman dialogin ja toisaalta edustavuuden näkökulmasta.

IPP:n tavoitteiden kirkastaminen, valmistelun oikea ajoitus, toiminnan syöttö käytäntöön ja muun toiminnan kytkeminen entistä vahvemmin kokoustoimintaan ovat tärkeitä kehityskohteita. Vaihtoehtoisia toimintamalleja punnittaessa olisi hyvä harkita myös sitä, voidaanko IPP:n kokouksiin yhdistää enemmän valmistelevaa työtä tai perustaa jonkinlainen valmisteleva asiantuntijatyöryhmä. Tämä voisi vaihtoehtoisena toimintamallina edistää jäsenorganisaatioiden perehtymistä ja tukea korkean johdon keskustelua IPP:n kokouksissa.

Seuraavat arvioinnista nousseet suunnitteluparametrit kuvaavat valintoja, joiden perusteella voidaan määritellä useita vaihtoehtoisia IPP:n toimintamalleja. Lähtökohta toimintamallin suunnittelulle ovat ne tavoitteet, joita tulevalle IPP:n kaltaiselle toiminnalle asetetaan.

- **IPP:n jäsenten lukumäärä ja edustavuus:** IPP:n kokoonpanoa on tärkeää punnita jatkossa niin dialogin mahdollistavan jäsenlukumäärän kuin edustavuuden näkökulmasta. Liian suuri jäsenten lukumäärä vaikuttaa kokousten dialogisuuteen, kun taas liian tiukka rajaus heikentää IPP:n edustavuutta. Erilaiset kiertävät osallistumiskäytännöt voisivat tuoda joustavuutta pyöreän pöydän kokousten kokoonpanoon mutta toisaalta aiheuttaa katkoksia keskustelun jatkuvuudelle.

- **Asiantuntijatyön ja korkeimman johdon työskentelyn tasapaino:** IPP:n kokoonpanossa tulee punnita asiantuntijatyön sekä korkeimman johdon välistä tasapainoa. Kokoustoimintaa voisi tukea erillinen, valmisteleva asiantuntijaryhmä edustaen jäsenorganisaatioiden substanssiasiantuntijoita.
- **Kokousrytmi:** Kokousrytmittämistä tulisi punnita jatkossa siihen nähden, kuinka se edistää IPP:n kykyä syöttää valmisteluun ja/tai tukee jäsenorganisaatioiden mahdollisuutta valmistautua kokouksiin. Harvempi kokousrytmi mutta pidemmät kokoukset sekä aiheiden ennakointi yhdessä muun valmistelevan työn kanssa voisi mahdollistaa syvemmän keskustelun kokouksissa.
- **Muun toiminnan organisointi ja resursointi:** Jatkossa tulisi punnita muun toiminnan roolia ja painotuksia. IPP:n muun toiminnan resursoinnin, suunnittelun ja kokoustoimintaan kytketymisen tulisi selkeästi edistää IPP:n tarkoitusta ja tavoitteita. Muuta toimintaa voidaan kasvattaa ja resursoida ohjelmamaiseksi tai rajata valittuihin strategisiin käytännön toimiin, jotka IPP linjaa olennaisiksi. Välissä oleva muun toiminnan muoto voisi olla esimerkiksi kokeiluilla edistettävät strategiset teemat. Muuhun toimintaan liittyen on tärkeää miettiä, millainen toiminta juuri IPP:n toteuttamana tuo lisäarvoa verrattuna siihen, voisiko jokin muu taho yhteiskunnassa toteuttaa sen.
- **Puheenjohtajuus:** IPP:n puheenjohtajana toimii pääministeri. Tämä tuo IPP:lle arvovaltaa ja uskottavuutta heijastaen ilmastopolitiikan yhteiskunnallista painoarvoa. Ilmastonmuutoksen hillintä- ja sopeutumistoimet vaativat yhteiskunnan laajaa transformaatiota. Työn tueksi tarvitaan myös aktiivista varapuheenjohtajuutta. Vastuuministerin puheenjohtajuus vaihtoehtona edistäisi kokousten rytmittämistä ja syöttöä ilmastopolitiikan käytännön etenemiseen. Haastatteluissa enemmistö puolsi kuitenkin puheenjohtajuuden pitämistä pääministerillä.

Kuvio 9. Kuinka tärkeää IPP:n kaltainen toiminta on tulevaisuudessa? (n=14)

5.2 Tilannekatsauksen tuottamia hyviä ehdotuksia

Koska sekä tutkimus että käytännön toimenpiteet oikeudenmukaisen siirtymän varmistamiseksi ovat hyvin tuoreita, niiden toimivuutta ja pitkän aikavälin vaikuttavuutta ei voida arvioida. Tästä johtuen ei ole suoraan johdettavissa juuri Suomen kontekstiin sopivia toimenpide-ehdotuksia. Kuitenkin voidaan suositella, että myös Suomen tulee aktiivisesti arvioida oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteitään, jotta pistemäisten toimenpiteiden vaikutuksista saadaan pitkäjänteistä tietoa niin Suomen kuin myös kansainvälisen yhteisön käyttöön parhaiden käytäntöjen tunnistamiseksi.

Kansainvälisen vertailun tulosten perusteella voidaan todeta, että Suomi on vähintäänkin samalla tasolla oikeudenmukaisen siirtymän toimenpiteissä kuin analyysin kohteena olleet muut maat. Vertailun pohjalta ei myöskään tunnistettu toista vastaavaa foorumia, jossa ylin yhteiskunnan johto ja päätöksentekijät olisivat edustettuna laajasti.

Menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen panostettaessa olisi keskeistä ylläpitää yhteistä tietoa siitä, miten osallistavien menettelytapojen tuloksia hyödynnetään. Kuulemisprosesseihin, kuten kansalaisraateihin, osallistuneet tulisi pitää tietoisina siitä, miten raatien ehdotuksia on käsitelty ja mitkä, jos mitkään, raatien ehdotuksista ovat edenneet päätöksenteossa eteenpäin. Tällä tavoin ylläpidetään jatkuvaa keskustelua ja luodaan motivaatio osallistua.

Hyvittävässä oikeudenmukaisuudessa Suomen toimenpiteet erityisesti turvetuotannosta kärsiville alueille mukailivat muiden vastaavien ohjelmien sisältöjä. Tarkastelluista ohjelmista Iso-Britannian hiilityöntekijöiden ohjelma on ollut käynnissä useamman vuosikymmenen, ja ohjelman arvioissa⁴⁹ todetaan, että tukipaketteja on myönnetty alueille useissa eri muodoissa eri vuosikymmenillä. Kaikissa niissä on ollut omat haasteensa ja onnistumisensa. Keskeinen haaste kaikissa tehdyissä toimenpiteissä on niiden kohdistuminen nimenomaisesti työnsä menettäneiden uudelleen kouluttamiseen ja uudelleentyöllistymiseen alueen yleisen tukemisen sijasta.

Jako-oikeudenmukaisuuden osalta Suomessa tulee kiinnittää huomiota erityisesti saamelaiden oikeuksien toteutumiseen. Tässä tulee seurata aktiivisesti niitä muita maita, jotka myös toteuttavat toimenpiteitä arktisten alkuperäiskansojen oikeuksien toteuttamiseksi (esimerkiksi Kanada). Suomessa saamelaisten oikeudet on huomioitu ilmastolaissa, mutta toimeenpano vaatii jatkuvaa huomiota.

Suomessa on ilmastolakiin kirjattu velvollisuus kuulla kansalaisia ja edistää laajempaa kestävä kehitystä päästöjen vähentämisen ohella. On tärkeää, että tätä kokonaisvaltaista kestävä kehityksen edistämistä jatketaan – samoin kuin kansalaisten ja eri sidosryhmien kuulemista osana koko Suomen ilmastopolitiikan suunnittelujärjestelmää.

49 Dicker ym., 2021. Regional Just Transitions in the UK: Insights from 40 Years of Policy Experience. Resources for the future, Environmental Defence Fund.

6 Yhteenveto ja keskeiset suositukset

Ilmastonmuutoksen ja sen vaikutusten kiihtyessä laajaa yhteiskunnallista keskustelua tarvitaan. Ilmastopolitiikan kysymykset ja siihen liittyvät oikeudenmukaisuuden näkökulmat vaikuttavat läpi yhteiskunnan kaikkiin sen jäseniin. IPP on perustettu laajan yhteiskunnallisen keskustelun vahvistamiseksi ilmastopolitiikasta ja ilmastonmuutoksen moninaisista vaikutuksista.

IPP nähdään tarpeellisena ja sen toimintaa tulisi jatkaa. IPP:n kaltaista, keskustelevaa foorumia korkeimman tason päättäjien kesken tarvitaan jatkossakin. Ensimmäisellä kaudellaan IPP on onnistuneesti tuonut yhteen keskeiset sidosryhmät ilmastopoliittisten kysymysten ääreen edistäen tiedonvaihtoa, kantojen oppimista ja keskustelua.

Pyöreän pöydän kokouksiin perustuva toimintamalli muodostaa hyvän perustan jatkoon toiminnalle. IPP:n kokousten jatkokehittämisessä tulisi erityisesti kiinnittää huomiota IPP:n kokousten dialogisuuteen ja epäviralliseen ajatusten vaihtoon kokousten ympärillä. Lisäksi kokouksien valmistelussa on kiinnitettävä huomiota aiheiden ennakointiin ja ajoitukseen siten että ne tukevat keskustelua ja vuorovaikutusta, ja että kokouksen tuotokset syöttäisivät vahvemmin kansallisiin ilmastopolitiikan valmisteluprosesseihin. Konkreettiset toimenpiteet ja jäsenten sitouttaminen työskentelemään myös kokousten välillä nähtiin tärkeänä.

Korkean tason keskustelun ja IPP:n merkittävyyden kannalta pääministerin jatko puheenjohtajana on perusteltua. Toiminnan suunnittelussa on jatkossa tarkkaan harkittava IPP:n jäsenmäärän rajausta niin dialogisuuden kuin edustavuuden kannalta sekä kokoonpanon tasapaino jäsenistön asiantuntijoiden ja korkeimman johdon välillä. IPP:n kokousten valmistelua voisi edelleen vahvistaa ja mahdollisesti tuoda toimintamalliin mukaan erillinen valmistelevan asiantuntijaryhmän.

IPP:n mandaatti on ollut erittäin laaja-alainen ja sen tarkempi kohdentaminen jatkossa olisi perusteltua. Tavoitteiden ja mandaatin rajaamisessa on haasteena aihepiirin kokonaisvaltaisuus ja monimutkaiset systeemiset ristikkäisvaikutukset. Ilmastopolitiikan hyväksyttävyyden lisäämisen tavoite on esimerkiksi tulkittavissa joko laajemmin (koko yhteiskunnassa) tai suppeammin (IPP:n jäsenten keskuudessa). Arvioinnissa ei noussut erityisiä havaintoja siitä, että IPP:n toiminta olisi merkittävästi lisännyt ilmastopolitiikan

hyväksyttävyyttä koko yhteiskunnassa. Toiminnan painopiste on ollut yhteisen ymmärryksen kasvattamisessa jäsenten keskuudessa. Tosin monet jäsenistä totesivat kasvaneen ymmärryksen hyödyntämisen olleen olennaista omilla organisaatioissaan.

Yhteiskunnassa on tarve jatkaa toimenpiteitä ilmastopolitiikan hyväksyttävyyden varmistamiseksi esimerkiksi erilaisten kansalaisraatien muodossa. Toimenpiteitä voidaan tehdä osana IPP:tä tai muilla tavoin toteuttaen Suomen ilmastolakiin kirjattuja velvoitteita. IPP:n osana toteutetut kokousten ulkopuoliset toiminnot ovat olleet lähtökohteisesti hyviä, mutta näiden resursointi, painoarvo ja selkeämpi kytkeytyminen osaksi IPP:n kokoustoimintaa tulisi suunnitella tarkkaan.

LÄHDELUETTELO

- Assembly bill no. 32. Chapter 488. An act to add division 25.5 (commencing with section 38500) to the health and safety code, relating to air pollution. Digital environmental legislative handbook. USC Schwarzenegger institute. <http://envirolaws.org/bills/final-language/ab32.2006.language.pdf>
- Atteridge ja Strambo, 2020. Seven principles to realize a just transition to a low-carbon economy. Stockholm Environment Institute. [seven-principles-for-a-just-transition.pdf \(sei.org\)](https://www.sei.org/publications/seven-principles-for-a-just-transition.pdf)
- Bevan, Gillard & Snell., 2017. Advancing an energy justice perspective of fuel poverty: Household vulnerability and domestic retrofit policy in the United Kingdom. [Advancing an energy justice perspective of fuel poverty: Household vulnerability and domestic retrofit policy in the United Kingdom - ScienceDirect](https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652617300011)
- Buergerrat, 2021. First climate assembly in Estonia. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. <https://www.buergerrat.de/en/news/first-climate-assembly-in-estonia/>
- California Air Resources Board, 2018. AB 32 Global warming solutions act of 2006. September 28.2018. <https://ww2.arb.ca.gov/resources/fact-sheets/ab-32-global-warming-solutions-act-2006>
- California Air Resources Board, 2020. Latest GHG inventory shows California remains below 2020 emissions target. Verkkosivu. Viitattu October 19,2020. <https://ww2.arb.ca.gov/news/latest-ghg-inventory-shows-california-remains-below-2020-emissions-target>
- California Climate Investments, n.d. Cap-and-trade dollars at work. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. <https://www.caclimateinvestments.ca.gov/>
- California Climate Investments, n.d. Cumulative outcomes & annual report. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. <https://www.caclimateinvestments.ca.gov/annual-report>
- California Climate Investments, n.d. Priority populations. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. <https://www.caclimateinvestments.ca.gov/priority-populations>
- Cedergren, de Jesus, Lundgren, Sánchez Gassen & Tapia, 2022. The social impacts of climate mitigation policies on vulnerable groups in the Nordic Region. [FULLTEXT01.pdf \(diva-portal.org\)](https://www.diva-portal.org/fulltext/101)
- Citizens' convention on climate, n.d. The citizens' convention on climate, what is it? Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. <https://www.conventioncitoyennepourleclimat.fr/en/>
- Citizens' convention on climate, 2020. Citizens' convention on climate report. <https://www.conventioncitoyennepourleclimat.fr/wp-content/uploads/2020/07/062020-CCC-propositions-synthese-EN.pdf>
- Dicker, Dumas, Look, Propp, Robertson & Rising, 2021. Regional Just Transitions in the UK: Insights from 40 Years of Policy Experience. Resources for the future, Environmental Defense Fund. https://media.rff.org/documents/UK_Report_-_with_Appendix.pdf
- Ekologisen siirtymän ja alueellisen yhteenkuuluvuuden ministeriö ja Energiasiiirtymän ministeriö, 2020. Loi énergie-climat.2022. Verkkosivu. Viitattu 23.1.2023: [Loi énergie-climat | Ministères Écologie Énergie Territoires \(ecologie.gouv.fr\)](https://www.ecologie.gouv.fr/loi-energie-climat)
- Ekologisen siirtymän ja alueellisen yhteenkuuluvuuden ministeriö ja Energiasiiirtymän ministeriö, n.d. Accueil. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. [Accueil | Ministères Écologie Énergie Territoires \(ecologie.gouv.fr\)](https://www.ecologie.gouv.fr/accueil)
- Ekroos, Häkkänen, Seppälä, Tervo, Väänänen & Wallgrén, 2020. Ilmastolain kytkennöistä muuhun lainsäädäntöön sekä perus- ja ihmisoikeuskysymyksiin. Ympäristöministeriön toimeksiannosta 2020 laadittu selvitys. Aalto-yliopisto. <https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/46759/isbn9789526400488.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Environmental Defense Fund, 2018. Why it matters that California hits its 2020 emissions target four years early. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. <https://blogs.edf.org/climate/2018/07/12/why-it-matters-that-california-hit-its-2020-emissions-target-four-years-early/>
- Finlex, 423/2022. Ilmastolaki. Viitattu 23.1.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2022/20220423#Pidm45053757699792>
- International Labor Organization, n.d. Frequently asked questions about just transition. Verkkosivu. Viitattu 3.1.2023: [Frequently Asked Questions on just transition \(ilo.org\)](https://www.ilo.org/justtransition)
- Kivimaa, Leino & Lipsanen., 2021. Sähköistyvän yhteiskunnan ja energiamurroksen vaikutukset sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Suomen ilmastopaneelin raportti 3/2021. [ilmastopaneelin-raportti-3-2021-sahkoistyvan-yhteiskunnan-vaikutukset-oikeudenmukaisuuteen.pdf](https://www.ilmastopaneelinraportti-3-2021-sahkoistyvan-yhteiskunnan-vaikutukset-oikeudenmukaisuuteen.pdf)
- Kortemäki ja Järvelä, 2021. Social vulnerability to climate policies: Building a matrix to assess policy impacts on well-being. [Social vulnerability to climate policies: Building a matrix to assess policy impacts on well-being - ScienceDirect](https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652621000011)

- Ministry for the ecological and solidarity transition, 2020. National low carbon strategy – The ecological and inclusive transition to carbon neutrality. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/en_SNBC-2_complete.pdf
- Nordregio, 2021. Not Just a Green Transition (NJUST) – Examining the path towards a socially just green transition in the Nordic Region. [Not just a green transition](#)
- Office of the Future Generations Commissioner for Wales, n.d. Future Generations Commissioner for Wales. Website. Accessed on 24.1.2023. <https://www.futuregenerations.wales/>
- Pinker, 2020. Just transition, a Comparative Perspective. A report prepared for the Just Transition Commission. [Just Transitions: a comparative perspective \(www.gov.scot\)](#)
- Rohrer, Nordregio, 2022. NJUST-project, julkaisematon raportti.
- Simon Fraser University's Morris J. Wosk Centre for Dialogue. (2017) Getting to 2050, Citizen Recommendations, Citizen Dialogues on Canada's Energy Future. <https://www.sfu.ca/content/dam/sfu/dialogue/ImagesAndFiles/ConsultingServicesPage/ProjectPortfolio/CitizenDialoguesCanadaEnergyFuture/Getting%20to%202050%20Citizen%20Recommendations.pdf>
- Tanskan ilmasto, energia ja huoltoministeriö, n.d. Borgertinget på klimaområdet. Verkkosivu. Viitattu 24.1.2023. <https://kefm.dk/klima-og-vejr/borgertinget-#>
- Työ- ja elinkeinoministeriö, n.d. Laaja-alainen työryhmä selvitti turpeen käytön näkymiä. Verkkosivu. Viitattu 23.1.2023. <https://tem.fi/turvetyoryhma>
- UNIRISD, 2018. Mapping Just Transition(s) to a Low-Carbon World. [report-jtrc-2018.pdf \(unrisd.org\)](#)
- Vehmasto, Salo, Soini (2022). Kestävyyden kehykset. Luonnonvaratutkimus kestävyysmuutoksessa. [Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus \(luke.fi\)](#)
- VNK 27.2.2020. Asettamispäätös. Ilmastopolitiikan pyöreä pöytä.
- Well-being of Future Generations (Wales) Act 2015 (anaw 2). [48897_Welsh Act Well-being of Futuree Generations.indd \(futuregenerations.wales\)](#)
- Welsh Government, 2021. Well-being of Future Generations, Essential Guide, 3rd edition. [42329 WBFG Essentials Guide \(gov.wales\)](#)
- Ympäristöministeriö, n.d. Mitä on vihreä siirtymä? Verkkosivu. Viitattu 20.1.2023. [Mitä on vihreä siirtymä? - Ympäristöministeriö](#)
- Ympäristöministeriö, n.d. Keskipitkän aikavälin ilmastopolitiikan suunnitelma. Verkkosivu. Viitattu 23.1.2023. <https://ym.fi/keskipitkan-aikavalin-ilmastopolitiikan-suunnitelma>
- Ympäristöministeriö, 2021. Kansalaisraatia testattiin Suomessa ensimmäistä kertaa ilmastopolitiikan valmistelun tukena. Tiedote 26.8.2021. <https://ym.fi/-/kansalaisraatia-testattiin-suomessa-ensimmaista-kertaa-ilmastopolitiikan-valmistelun-tukena>

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVESTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-383-966-3 PDF
ISSN: 2490-0966 PDF